

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

HET BELANG VAN HET KIND*

Inleiding **

Het is de taak van wetgever, rechter, openbaar ministerie en van al wie met het recht te maken heeft de belangen van diegenen te beschermen, die om een of andere reden in de onmogelijkheid – feitelijke of juridische – verkeren hun belangen zelf te behartigen. Tot deze categorie, die wij traditioneel met de term onbekwaam aanduiden, behoren onder meer de minderjarigen. Zij zouden vaak het slachtoffer zijn van veel onheil, als een aantal instanties niet voor hen optraden.

Het zou interessant zijn een historische schets te geven van de ontwikkeling van het Belgische jeugdrecht. We laten dit echter buiten het onderhavig artikel. Het moge voldoende zijn enkele krachtlijnen in herinnering te brengen.

De Code Napoléon legde de nadruk op het autonome, discretionaire gezag van de vader. Aan dit sterke gezag werd om zo te zeggen geen afbreuk gedaan. De plicht tot onderdanigheid van de minderjarige was volledig en onvoorwaardelijk. Het ouderlijk gezag was uitsluitend een bundel van rechten en prerogatieven voor de vader.

In de loop van de twintigste eeuw rijpte langzamerhand de idee dat de ouderlijke macht er niet in de eerste plaats is voor de ouders, maar voor het welzijn van de kinderen. Het gezag van de ouders kreeg een meer doelgebonden functie: een hulpmiddel te zijn om de kinderen op te voeden. De ouderlijke rechten werden omgevormd tot ouderlijke plichten.

Tal van wetteksten getuigen van die bezorgdheid voor de minderjarige. Het zou ons te ver leiden ze alle

op te sommen. We willen ons beperken tot het aangeven van enkele bepalingen die het de rechter mogelijk maken regelend in te grijpen in het ouderlijk gezag door het opleggen van maatregelen, die geboden zijn in het belang van de minderjarige.

”Wanneer een van de echtgenoten grovelijk zijn plicht verzuimt, neemt de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van de laatste echtelijke verblijfplaats kennis van de dringende en voorlopige maatregelen betreffende de persoon en de goederen van de echtgenoten en de kinderen.” (art. 221, § 1, lid 1, B.W. zoals gewijzigd bij de Wet van 1 juli 1974).

Hier zij evenwel verwezen naar de redactie van het vorige art. 221, § 1, lid 1: ”...dringende en voorlopige maatregelen die in het belang van de andere echtgenoot en van de kinderen geboden zijn.”

”Gedurende het huwelijk en behoudens de uitzonderingen bij de wet bepaald, oefent een van de echtgenoten het gezag uit over de persoon van de minderjarige kinderen, behoudens het recht van de andere echtgenoot om zich tot de jeugdrechtbank te wenden, uitsluitend in het belang van het kind.

”Bij feitelijke scheiding is alleen de echtgenoot die de materiële bewaring van het minderjarige kind heeft, gerechtigd het gezag over de persoon van het minderjarige kind uit te oefenen, behoudens het recht van de andere echtgenoot om zich tot de jeugdrechtbank te wenden, uitsluitend in het belang van het kind.” (art. 373 B.W., zoals gewijzigd bij de Wet van 1 juli 1974).

Er zij eveneens verwezen naar art. 4 van de Wet van 1 juli 1974, tot wijziging van art. 389, lid 1, B.W.

”Het voorlopig bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen blijft bij beide ouders zoals bepaald is in de artikelen 373 en 389 van het Burgerlijk Wetboek, tenzij de partijen een andere regeling hebben getroffen in een overeenkomst die behoorlijk werd bekrachtigd zoals in artikel 1258 is bepaald, een en ander onder voorbehoud van de beslissingen die in het belang van de kinderen door de voorzitter,

* Dit artikel is voorbereid in het college Grondig Familierecht onder de leiding van professor J.M. PAUWELS, aan wie mijn oprechte dank voor de talloze nuttige richtlijnen.

** De belangrijkste bron van rechtspraak, die geconsulteerd werd is de verzameling, uitgegeven onder de titel *Documentatie inzake Jeugdbescherming* hierna afgekort als *D.J.B.*

rechtsprekend in kort geding, op verzoek hetzij van partijen of van een ervan hetzij van de procureur des Konings, mochten worden gewezen" (art. 1279 Ger. W.).

"De jeugdrechtbank kan in alle gevallen in het belang van de kinderen anders beslissen, hetzij op verzoek van partijen of van een ervan, hetzij van de procureur des Konings" (art. 302, lid 3, B.W.).

De rechter geniet de grootste vrijheid wat de aard en de omvang van de maatregelen betreft. De enige leidraad is het belang van het kind.

De rechtbanken hebben bij herhaling gebruik gemaakt van dit begrip. Waar de wet niet expliciet verwijst naar het belang van het kind, hebben zij die notie aangewend om hun beslissingen te funderen en te verdedigen. We denken hier vooral aan de jurisprudentiële ontwikkeling van het nog niet wettelijk bekrachtigde bezoekrecht, de ontvoogding van minderjarigen (art. 477 B.W.) en het recht van de ouders om in het huwelijk van hun kinderen toe te stemmen artt. 148 en 160bis B.W.).

Hetzelfde kan gezegd worden van de rechtsleer. Vele auteurs verwijzen naar het belang van het kind wanneer zij een antwoord zoeken op vragen als: "Welke rechten en prerogatieven heeft de ouder aan wie het bewakingsrecht is toevertrouwd? Welke beperkingen kunnen worden opgelegd bij het bezoekrecht? Hoever reikt de bevoegdheid van de rechter, inzonderheid van de jeugdrechter?"

We mogen wel zeggen dat het begrip belang van het kind een centrale plaats inneemt in het huidige familierecht. Een groot deel van ons recht is doordeesemd met de bezorgdheid om te waken over de belangen van het kind.

I. Benadering van het begrip

1. Een wisselend begrip

Het begrip "belang van het kind" is in de eerste plaats een wisselend begrip. We bedoelen hiermee niet zozeer dat de opvattingen omtrent het belang van het kind tijds- en plaatsgebonden zijn, als wel dat het belang van het kind moet beoordeeld worden in het licht van de concrete indicaties, en niet in functie van vooraf uitgewerkte categorieën. Het is gevaarlijk in abstracto te bepalen waarin het belang van het kind gelegen is. Elke a priori stelling kan faliekant uitvallen.

Om die reden heeft de wetgever de ruimste appreciatie- en beslissingsbevoegdheid aan de rechter toegekend, zoals bv. in verband met de regeling van het hoederecht over de kinderen van uit de echt gescheiden ouders. Niemand kan vooraf zeggen of het kind beter bij zijn moeder dan bij zijn vader zal opgevoed worden. Deze vraag dient in concreto onderzocht, daar veel omstandigheden een rol kunnen spelen. Het

zou eveneens verkeerd zijn een hiërarchie op te stellen van factoren, die de beslissing moeten determineren. Alle factoren tellen mee en moeten onderling afgewogen worden.

De verleiding tot veralgemening is soms groot: meestal wordt beweerd dat het kind er meer belang bij heeft wettig kind dan natuurlijk kind te zijn. Rekening houdend met de wettelijke discriminaties tussen wettige en natuurlijke kinderen, durven we dit te beamen. Maar zal het kind niet meer liefde en genegenheid ontvangen van zijn natuurlijke, werkelijke vader dan van de persoon die gedwongen wordt het wettig vaderschap op zich te nemen? De voordelen van de wet wegen zeker niet op tegen de realiteit van het leven.

Dit wijst op de gevaren die verbonden zijn aan abstracte en ongenueanceerde redeneringen.

2. Een evolutief begrip

Het begrip belang van het kind fungeert als de keerzijde van een aantal rechten en prerogatieven. Vele van deze rechten, die voorheen nagenoeg onaanastbaar waren, worden thans begrensd en geconditioneerd door dat begrip belang van het kind. Bevoegdheden die vandaag de dag nog discretionair genoemd mogen worden, kunnen morgen doelgebonden zijn. We staan hier voor een steeds voortschrijdende evolutie, die door rechtspraak en rechtsleer geleid en gestuwd wordt. Bepaalde inzichten zijn reeds verworven (getuige daarvan de wet). Andere bevinden zich nog in een overgangsstadium. Rechtspraak en rechtsleer kunnen deze evolutie vertragen of versnellen door de betekenis van het begrip belang van het kind minder of meer te accentueren.

Een voorbeeld hiervan: de minderjarige die een huwelijk wenst aan te gaan, heeft de toestemming nodig van zijn ouders. Weigeren dezen hun toestemming te geven, dan kan de jeugdrechter de minderjarige toestemming verlenen het huwelijk aan te gaan, wanneer hij deze weigering een misbruik acht te zijn (art. 160 bis B.W.).

De laatste zinsnede van dit artikel wordt meestal strikt geïnterpreteerd. Misbruik van recht dient verstaan te worden in de zin van "om het kind te tergen of uit baatzucht". De rechter mag in geen geval zijn opvatting over het belang van het kind in de plaats stellen van die van de ouders¹. Het recht van de ouders om al dan niet toe te stemmen in het huwelijk van hun minderjarige zoon of dochter mag in deze optiek niet zuiver discretionair genoemd worden. De ouders verliezen dit recht in geval van misbruik. Maar de mogelijkheid voor de rechter om zijn mening in de plaats te stellen van die van de ouders is tot een mini-

¹ J. MATTHIJS, "De civielrechtelijke bepalingen van de Wet van april 1965", *T.P.R.*, 335, n° 28 en vgl.; KEBERS, "Les dispositions de droit civil relatives aux mineurs", *Ann. dr.*, 1966, 92.

mum beperkt. De bevoegdheid van de ouders blijft dus voor een groot deel discretionair op dit punt.

Wij kunnen evenwel verder gaan. Sommige auteurs doen dat ook². De rechtbank kan aan de minderjarige toestemming verlenen in het huwelijk te treden, wanneer de toestemmingsweigering van de ouders strijdig is met het belang van het kind. Het objectieve oordeel van de rechter moet de doorslag geven, de goede bedoelingen van de ouders ten spijt³. De woorden "als zij de weigering een misbruik acht te zijn" van § 1 in fine zouden dan ook best vervangen worden door "als die weigering strijdig is met de belangen van het kind"⁴.

3. Een verschillende benadering is mogelijk

Ten eerste is een negatieve of positieve benadering mogelijk. We kunnen het begrip belang van het kind bekijken vanuit een negatieve hoek: de afwezigheid van enig nadeel voor de minderjarige. Daartegenover staat een meer positieve ingesteldheid: een daadwerkelijk voordeel voor de minderjarige. De beslissing van de rechter zal anders zijn naargelang hij opteert voor de eerste of tweede stelling.

Zo zullen sommige rechtbanken de ontvoogding uitspreken zodra vaststaat dat de ontvoogding geen enkel nadelig gevolg teweegbrengt voor de kandidaat-ontvoogde⁵, terwijl andere de aanwezigheid van een daadwerkelijk belang vereisen⁶.

Er is bovendien nog een tweede aspect dat de aandacht verdient: op een bepaald ogenblik wordt de rechter gevraagd een beslissing te nemen in het belang van het kind. Dat kind bevindt zich op dat ogenblik meestal in een noodsituatie. De rechter heeft tot taak een oplossing te bedenken voor het probleem, zoals het zich hic et nunc voordoet. Hij moet een einde maken aan bestaande nadelen en andere voorkomen. Hij moet m.a.w. een evenwicht in het nu-moment van de minderjarige scheppen. Er is evenwel een bijkomend belangrijk punt. Het kind-zijn is niet louter een statisch moment, maar vooral een dynamisch groeien

² GERLO, "De burgerrechtelijke bepalingen van de Wet op de jeugdbescherming", *T.P.R.*, 1973, 137-138; F. POELMAN, "Le rôle du ministère public dans les matières civiles concernant les mineurs", *Ann. dr.*, 1971, 61.

³ GERLO, *ibidem*.

⁴ GERLO, *ibidem*.

⁵ Jrb. Charleroi, 12 april 1967, *D.J.B.*, I-21: "Il peut se borner à vérifier si celle-ci (l'émancipation) n'est pas préjudiciable aux intérêts du mineur, sans devoir en outre examiner si elle lui est positivement favorable". In die zin: Hof Luik, 26 juni 1969, *D.J.B.*, I-132; Jrb. Neufchâteau, 6 dec. 1971, *D.J.B.*, I-255.

⁶ Jrb. Kortrijk, 15 juli 1968, *D.J.B.*, I-95: "dat dient nagegaan, niet alleen of de ontvoogding geen nadeel kan berokkenen aan de minderjarige, doch ook, zo niet vooral of ze positief in zijn belang is". In die zin: Jrb. Brussel, 10 nov. 1966, *J.T.*, 1966, p. 767; Jrb. Gent, 6 april 1967, *D.J.B.*, I-6; Rb. Dinant, 21 august. 1967, *Jur. Liège*, 1967-68, 4-5; Jrb. Brussel, 29 sept. 1972, *D.J.B.*, I-256, en 20 nov. 1972, *D.J.B.*, I-257.

naar steeds meer volwassenheid. "L'enfant est ce qu'il deviendra"⁷. Dit gericht-zijn op de toekomst is een belangrijke faktor, die moet meespelen bij het uitzoeken van de geschikte maatregelen. De rechter, die een beslissing neemt, moet onmiddellijk nagaan welke de repercussies zijn van zijn besluit op de ontwikkeling van de minderjarige. Zijn beslissing mag de harmonische volwassen-wording van het kind niet belemmeren, maar ze integendeel bevorderen. Deze toetsing aan de toekomstverwachting brengt vaak de noodzaak mee om een maatregel op te leggen, die in het kader van de huidige toestand niet optimaal is, maar de ideale en enig mogelijke oplossing is wat de toekomst betreft.

Hierna zullen we trachten meer inhoud te geven aan het begrip belang van het kind, aan de hand van twee instellingen waar dit begrip het sterkst geëvolueerd is: het bezoekrecht en het hoederecht.

We laten daarbij vooral de rechtspraak aan het woord.

II. Bezoekrecht

1. Probleemstelling

We zouden de vraag kunnen stellen: dient in het belang van het kind een bezoekrecht toegekend aan bepaalde personen? Of is het strijdig met de belangen van de minderjarige dat persoonlijke relaties worden onderhouden met sommige familieleden? Is het geregeld contact met de grootouders of met de ouder, die het hoederecht over zijn kind niet bezit, verrijkend voor de minderjarige? Of werkt het veeleer nadelig op hem?

Op deze vraag kan moeilijk zomaar een antwoord gegeven worden. De meeste auteurs zijn er voorstander van het verzoek tot het bekomen van een bezoekrecht principieel toe te kennen. Het blijvend contact, met de moeder en de vader, is een verrijking voor het kind. Dit is niet meer dan een natuurlijk gegeven: "Il est évidement de l'intérêt de l'enfant d'avoir des relations avec certaines personnes; le père qui s'oppose à ces relations détourne ses pouvoirs de leurs fins"⁸.

GERLO drukt zich meer genuanceerd uit: "Het is waar dat het kind, om zich volledig te kunnen ontplooiën, genegenheid nodig heeft, zowel van ouders als van grootouders. In normale omstandigheden zullen persoonlijke betrekkingen het kind tot voordeel strekken." Hij voegt er onmiddellijk aan toe dat in vele gevallen deze persoonlijke betrekkingen naast voordelen ook belangrijke nadelen bieden⁹. Ook de

⁷ DONNIER, "L'intérêt de l'enfant", *Dalloz*, Chron., 1959, 181.

⁸ GAROLA-GINGLARIS, "Le fondement du droit de visiter et d'héberger l'enfant", *Dalloz*, Chron., 1965, 1.

⁹ GERLO, "Voor een wettelijke bekrachtiging van het bezoekrecht in België", *R.W.*, 1972-73, 1657. Zo ook: W. DE GROOTE, *A.P.R.*, Tw. *Bezoekrecht*, p. 19.

rechtspraak gaat uit van het beginsel dat persoonlijke relaties met de beide ouders belangrijk zijn voor het kind. Het geregeld op bezoek gaan of het ontvangen van bezoek wordt onontbeerlijk geacht voor de harmonische ontplooiing van het kind¹⁰.

Maar wat te denken van de tegengestelde redenering : het is beter definitief te breken met de persoon die ernstige psychische stoornissen heeft teweegebracht bij het kind. Men doet er goed aan ontmoetingen te vermijden met een persoon, voor wie het kind bevreesd is. Temeer wanneer die vrees omslaat in panische angst¹¹.

Een eenvormig antwoord kan onmogelijk gegeven worden. De werkelijkheid is te verscheiden. Elke situatie moet in concreto onderzocht worden. Voor elk geval dient nagegaan te worden of een bezoekrecht te verzoeken is met het belang van het kind.

Het recht om zijn kinderen te bezoeken is voor de ouders en de grootouders een natuurlijk recht¹². Dit recht is evenwel niet onaantastbaar. Zowel het bestaan als de uitoefening ervan zijn gelimiteerd. De limiet is te vinden in het belang van het kind.

De notie belang van het kind krijgt zo een functie te vervullen bij twee momenten : bij de vraag naar het al dan niet toekennen van een bezoekrecht en bij de regeling van de uitoefening ervan.

2. De vraag naar de toekenning van een bezoekrecht

De wet kent als zodanig geen recht toe aan de ouders en de grootouders om persoonlijke relaties te onderhouden met hun kind of kleinkind. Het bezoekrecht is een jurisprudentieel begrip¹³. Het dankt zijn ontstaan aan de rechtspraak. In de regel zullen de rechters een verzoek van de ouders en de grootouders tot het bekomen van een bezoekrecht inwilligen. Veelal is er geen reden om die vraag af te wijzen en heeft het kind er voordeel bij met anderen in contact te komen, en zeker met personen, met wie het nog affectieve bindingen heeft.

De rechters zijn evenwel niet verplicht het verzoek in te willigen. Zij kunnen de kandidaat-bezoekgerechtigde afwijzen, hem elke ontmoeting met de minderjarige ontfagen. Zij kunnen een voorwaardelijk bezoekrecht toekennen of een voorheen verleend recht opheffen¹⁴.

Deze maatregelen zijn nogal verregaand. Ze wor-

¹⁰ Hof Brussel, 25 nov. 1971, *D.J.B.*, III-53. In die zin ook : Jrb. Dinant, 23 jan. 1968, *D.J.B.*, I-62.

¹¹ Vgl. Jrb. Brussel, 27 maart 1969, *D.J.B.*, I-123.

¹² Jrb. Brussel, 21 nov. 1967, *D.J.B.*, I-54 ; Jrb. Brussel, 19 dec. 1969, *D.J.B.*, I-167 ; Jrb. Brussel, 27 april 1973, *D.J.B.*, I-278.

¹³ W. DE GROOTE, *op. cit.*, p. 11. Het begrip bezoekrecht werd onlangs voor de eerste maal in een wet opgenomen : art. 1288 Ger. W. Cfr. GERLO : "Voor een wettelijke bekrachtiging van het bezoekrecht in België", *R.W.*, 1972-73, 1657 en vgl.

¹⁴ DE GROOTE, *op. cit.*, p. 18 ; W. DELVA, *Personen en Familierecht*, deel II, Story-Scientia, 1972, p. 196.

den slechts uitzonderlijk toegepast, maar zijn toch mogelijk.

Het resoluut weigeren van een bezoekrecht lijkt de aangewezen sanctie, wanneer de gerechtigde zijn recht misbruikt¹⁵, bv. wanneer hij geen andere bedoeling heeft dan het kind te intimideren en het tegen anderen op te zetten. Misbruik van recht is niet de enige grond om een bezoekrecht te weigeren. De ultieme maatregel kan geboden zijn, ook al treft de gerechtigde geen enkel verwijt. De reden ligt niet langer bij de bezoeker maar bij de bezochte. Wanneer het opleggen van persoonlijke relaties schadelijk is voor de minderjarige moet daarvan afgezien worden in het belang van het kind. Het onderzoek richt zich naar de persoonlijkheid van de minderjarige, eerder dan naar de intenties van de bezoeker.

Het bezoekrecht wordt begrensd door het belang van het kind : "Si le droit de visite ou plus exactement le droit aux relations personnelles a son fondement dans l'intérêt de son titulaire, il trouve sa limite dans l'intérêt de l'enfant sujet et non objet de droit"¹⁶.

De Jeugdrechtbank te Brussel oordeelde dat "het onmogelijk is de kinderen te dwingen een persoon te ontmoeten die ze met een dusdanige afkeer aanzien"¹⁷. Wat van belang is, is de inwerking op het kind, de gemoedsbeweging die wordt teweegebracht. De weigering van het kind is op zichzelf misschien onvoldoende om het bezoekrecht te weigeren¹⁸, maar wanneer deze weigering gepaard gaat met angstgevoelens kan een bezoekrecht onmogelijk worden toegekend. Het belang van het kind verzet zich daartegen.

In feite staan hier twee belangen tegenover elkaar : dat van het kind en dat van de kandidaat-bezoekgerechtigde. Veelal convergeren beide naar een zelfde oplossing. Ontstaat er echter een conflict, dan denken wij te moeten opteren voor het belang van het kind. Het belang van het kind komt op de eerste plaats. Het moet prevaleren boven dat van de bezoekgerechtigde. Het belang van het kind is steeds de toetssteen voor de toekenning van een bezoekrecht. Om die reden doet de rechter er goed aan een sociaal onderzoek te bevelen, alvorens uitspraak te doen over de vraag van de kandidaat-bezoekgerechtigde¹⁹. Hij kan ook een beperkt bezoekrecht toekennen en meteen het verrichten van een aanvullend sociaal rapport over de evolutie van het bezoekrecht bevelen²⁰.

Met DE GROOTE zouden we kunnen besluiten : "Er dient steeds voldoening geschonken aan de ouder die het bezoekrecht over zijn kind opvordert, voor zover het belang van het kind niet vergt dat dit recht zou geschorst worden"²¹.

¹⁵ DE GROOTE, *op. cit.*, p. 34.

¹⁶ Jrb. Brussel, 20 dec. 1966, *J.T.*, 1967, 208.

¹⁷ Jrb. Brussel, 24 febr. 1969, *D.J.B.*, I-112.

¹⁸ Hof Brussel, 22 okt. 1970, *D.J.B.*, I-192.

¹⁹ Rb. Brussel, 29 juni 1968, *J.T.*, 1969, 48.

²⁰ Jrb. Brussel, 19 dec. 1969, *D.J.B.*, I-167. De rechter zegt bovendien dat de zaak opnieuw aan de rechtbank zal onderworpen worden na het zesde bezoek.

3. De regeling van het bezoeksrecht

Absolute weigering van het bezoeksrecht is de extreme maatregel. De grootste omzichtigheid is geboden wanneer de rechter dit verbod wil uitspreken. Veelal volstaat de andere oplossing, die ligt in een aangepaste regeling van de uitoefening van het bezoeksrecht. Daarover meer nu.

De meest rudimentaire regeling bestaat in de vaststelling van de dagen, waarop het bezoeksrecht zal uitgeoefend worden: traditioneel worden hiervoor de week-ends gekozen. Daarbij komt meestal het recht om het kind gedurende enkele weken van de vakantieperiodes bij zich te houden.

Problemen kunnen rijzen i.v.m. de duur en de frequentie van het aantal bezoeken. Verschillende combinaties zijn mogelijk. Het belang van het kind is bepalend om uit te maken welke de ideale formule is. De persoonlijkheid van het kind kan eisen dat de bezoeken langer duren, maar elkander minder vlug opvolgen in de tijd²². Na een periode van scheiding is het wenselijk dat het bezoek kort gehouden wordt. De nieuwe toestand vergt van het kind altijd een zekere inspanning. De duur kan dan geleidelijk opgedreven worden.

Een te hoog aantal bezoeken (bv. elke zaterdag en zondag) doet soms aparte problemen rijzen. De zonen feestdagen zijn juist de dagen waarop men over vrije tijd beschikt. Zij zijn de ideale gelegenheden om zich wat meer met de kinderen bezig te houden. Het zijn dagen van speciale intimiteit, waarop de familiale sfeer in het gezin voelbaar is. De ouder, aan wie het hoederecht was verleend, vroeg dat hiermee zou rekening gehouden worden bij de beslissing over het bezoeksrecht²³.

Sommige indicaties kunnen erop wijzen dat het kind beter niet overnacht bij de persoon, die een bezoeksrecht heeft, bv. wanneer het kind hypernerveus is en geen milieuverandering aankan²⁴.

Voorts zal de rechter een antwoord moeten geven op de vraag waar het bezoeksrecht zal worden uitgeoefend: bij de bezoeker thuis? In de verblijfplaats van het kind? Mag de bezoeker het kind meenemen? Waarheen? Mag het kind mee op reis tijdens de vakantie²⁵?

Dit maakt de meest eenvoudige regeling van het

bezoeksrecht uit. Dag en plaats kunnen een zeker belang vertonen. Belangrijker zijn evenwel de begeleidende omstandigheden, waarin het bezoek plaatsvindt. Zij hebben soms een nefaste invloed op het kind. De tussenkomst van de rechter is dan ook wenselijk.

We willen dit illustreren aan de hand van een paar voorbeelden uit de rechtspraak.

Principieel is er geen bezwaar tegen dat de moeder, die het kind bezoekt, vergezeld is van haar minnaar. Hetzelfde geldt voor de vader die in gezelschap is van zijn minnares. Wanneer zich echter problemen voordoen i.v.m. de gevoelens van het kind tegenover die persoon, moeten alle contacten met die man of die vrouw vermeden worden, opdat het bezoeksrecht in optimale condities zou kunnen verlopen²⁶.

De Rechtbank van Dinant stond voor een analoog geval. De feiten lagen enigszins anders: bij de echtscheiding werd het hoederecht toegekend aan de moeder. De vader verkreeg een bezoeksrecht. De kinderen waren katholiek opgevoed, in overeenstemming met de godsdienstige opvatting van beide ouders. Na de echtscheiding verlaat de vader hetatholicisme en wordt volgeling van de cultus "Vader Collin". De vader wil zijn kinderen de idealen van deze cultus bijbrengen. Hij maakt van zijn bezoeksrecht gebruik om hen bij een aantal ceremonies te betrekken: het doen bijwonen van allerlei vergaderingen, preken, missen, séances. Bij elk bezoek is hij vergezeld van een groep mensen, die gekleed lopen in lange witte gewaden, waarop een vuurrood hart is aangebracht. Deze "Apostelen van de eindeloze liefde", zoals ze zichzelf noemen, zingen de kinderen gebeden voor en houden zonderlinge toespraken. Deze praktijken hebben een nefaste invloed op de geestesgesteldheid van de kinderen. De tussenkomst van de rechter is geboden. Het bezoeksrecht wordt niet afgeschaft maar de vader wordt verbod opgelegd de kinderen in contact te brengen met de aanhangers van de cultus. De vader behoudt zijn bezoeksrecht, maar mag zijn kinderen niet verplichten aanwezig te zijn bij die godsdienstige plechtigheden. De rechter spreekt geen waardeoordeel uit nopens het belijden van een godsdienst. Hij stelt alleen vast dat de genoemde omstandigheden nadelig zijn voor de psychische toestand van de kinderen: "Des pressions qui les (les enfants) troublent et les laissent à leur retour désesparés, sinon désaxés, dans leur esprit et dans leurs habitudes de vie et leur comportement vis-à-vis de leur mère"²⁷.

Bedoelde praktijken worden veroordeeld omdat zij het psychisch en religieus evenwicht van de kinderen verstoren.

²¹ DE GROOTE, *op. cit.*, p. 29; hij noemt: het zedelijk belang en het fysisch belang. Uit hoofde van het eerste mag de moeder bij haar bezoeken niet vergezeld zijn van haar minnaar. Uit hoofde van het tweede kan het bezoeksrecht geschorst worden, wanneer de bezoeksrechtigde aangetast is door een besmettelijke ziekte.

²² Jrb. Brussel, 20 dec. 1966, *D.J.B.*, I-16; Hof Brussel, 24 jan. 1973, *D.J.B.*, I-276; Hof Brussel, 22 febr. 1973, *D.J.B.*, I-264.

²³ Jrb. Brussel, 20 dec. 1966, *D.J.B.*, I-16.

²⁴ Hof Brussel, 22 febr. 1973, *D.J.B.*, I-264.

²⁵ DE GROOTE, *op. cit.*, p. 53-54.

²⁶ DE GROOTE citeert een aantal vonnissen die de aanwezigheid van de minnaar van de moeder bij de uitoefening van het bezoeksrecht verbieden, ter bescherming van het zedelijk belang van de minderjarige. Er waren echter minder bezwaren wanneer de man vergezeld was van zijn bijzit (DE GROOTE, *op. cit.*, p. 47-50).

²⁷ Jrb. Dinant, 30 juni 1968, *D.J.B.*, I-63.

De rechter zal bij de regeling van het bezoekrecht ook preventief te werk gaan, door aan de verschillende partijen verplichtingen op te leggen.

De ouder (of de derde) bij wie het kind verblijft heeft de taak het kind psychologisch voor te bereiden op het bezoek van zijn vader of moeder²⁸.

Degene die het kind bezoekt mag het kind niet opzetten tegen anderen. De ouder heeft de plicht zijn eigen gevoelens tegenover zijn ex-echtgenoot te verbergen voor het kind²⁹. Het bezoekrecht dient beperkt zolang de bezoeker door zijn negatieve gevoelsuitdrukkingen bij het kind onzekerheid en angst verwekt³⁰.

Het is voor het kind schadelijk aanwezig te zijn bij ruzies tussen zijn ouders. Wanneer te verwachten is dat de ouders woorden kunnen hebben, is het aan te raden dat de bezoekgerechtigde het kind alleen ontmoet, buiten de aanwezigheid van de ouder die het kind onder zijn hoede heeft.

De bezoeker moet nalaten het kind extra te verwennen. Dit geeft al te vaak aanleiding tot conflict-situaties³¹.

Dit zijn een aantal voorbeelden hoe de rechter regelend kan optreden, wanneer het bezoeken van het kind gepaard gaat met omstandigheden die strijdig zijn met het belang van het kind³².

Er is nog een ander aspect aan de zaak. De ouder, die het hoederecht verliest over zijn kind, behoudt weliswaar een aantal prerogatieven van de ouderlijke macht (toestemming in het huwelijk, aanvraag van de ontvoogding), maar heeft de facto nog weinig mee te spreken bij de opvoeding van zijn kinderen. De ouderlijke macht blijft ook na de echtscheiding aan beide ouders, maar het is vooral degene die het bewaringsrecht heeft over de minderjarige, die in feite de belangrijke beslissingen neemt. De andere ouder ziet de opvoeding van zijn kinderen misschien anders. Hij heeft bepaalde opties betreffende de opvoeding van zijn kinderen (op verscheidene domeinen: intellectueel, religieus, sociaal). Deze verlangens wil hij gestalte geven. Hij kan daartoe een beroep doen op de jeugdrechtsbank en een beslissing van de rechter vragen. Meestal kiest hij een andere weg: het bezoekrecht. Van die gelegenheid maakt hij gebruik om zijn wensen mee te delen. Hij tracht het kind voor zich te winnen. Op zichzelf mag dit een lofwaardige poging worden genoemd. De ouders hebben het recht hun levensvisie te tonen aan hun kinderen. Voor de min-

derjarige is deze confrontatie met andere ideeën dikwijls een verrijking. Hij ontdekt nieuwe horizons. Maar het kind is niet steeds in staat deze tegenstrijdige opinies te verwerken. Het weet niet meer wat te geloven en geraakt verward in een hopeloze vertwijfeling. Dit alles kan zijn psychisch evenwicht verbreken. Zijn ontwikkeling kan ernstig gestoord worden. De rechter die oordeelt over het bezoekrecht moet hiermee rekening houden. Hij mag zich echter niet laten leiden door zijn eigen filosofische, politieke en religieuze opvatting om die van een ander te veroordelen. Van belang is ook hier hoe het kind die confrontatie met nieuwe ideeën ervaart en verwerkt: "Il n'appartient pas au juge, pour condamner telle ou telle théorie religieuse ou politique, d'envisager certains critères d'ordre transcendantal, mais de sa rabattre sur les critères psycho-médicaux, de tenir compte, par exemple, des conséquences traumatisantes que peut avoir sur un enfant déterminé le changement d'éducation religieuse ou le sevrage de toute pratique précédemment exercée"³³.

Dreigt er zich een kortsluiting voor te doen in het groeiproces van de minderjarige, dan moet de rechter tussenbeide komen en de maatregelen nemen die geboden zijn in het belang van het kind³⁴. Zo kan bv. de keuze van godsdienst overgelaten worden aan de ouder die het hoederecht heeft³⁵.

Besluit: het belang van het kind is voor de rechter een belangrijk gegeven wanneer hij moet oordelen over de vraag naar een bezoekrecht, zowel wat de toekenning als de regeling betreft. Het bezoekrecht moet steeds aangepast zijn aan de belangen van het kind.

III. Hoederecht over het kind

Problemen i.v.m. het hoederecht kunnen zich op verscheidene ogenblikken voordoen: bij feitelijke scheiding, tijdens een procedure tot echtscheiding, na echtscheiding (ook bij ontzetting uit de ouderlijke macht, bij herstel van de ouderlijke macht). De ouderlijke macht blijft weliswaar bij beide ouders, maar het kind zal bij een van hen (of een derde) verblijven. Het komt erop aan te weten aan wie het kind moet worden toevertrouwd. Het belang van het kind speelt hierbij een determinerende rol.

³⁴ De andere situatie is eveneens mogelijk nl. dat de ouder die het hoederecht bezit nieuwe ideeën aan het kind opdringt. We staan dan voor hetzelfde probleem.

³⁵ Jrb. Brussel, 16 okt. 1969, *D.J.B.*, I-144: "A n'est pas astreint à suivre l'enseignement de convictions philosophiques pratiquées antérieurement."; Jrb. Dinant, aangehaald; Hof Brussel, 31 okt. 1972; *D.J.B.*, V-104: de ouder die het hoederecht bezit heeft echter niet het recht zomaar een nieuwe godsdienstopvatting op te leggen. Over de religieuze opvatting van het kind zie men: BREDIN, "La religion de l'enfant", *Dalloz, Chron.*, 1960, 73; E. MICHELET, "L'intervention du juge dans les conflits familiaux en matière de vocation religieuse", *Dalloz, Chron.*, 1971, 233 en vgl.

²⁸ Jrb. Brussel, 19 dec. 1969, *D.J.B.*, I-167. Vgl. Jrb. Brussel, 4 maart 1971, *D.J.B.*, II-40; W. DELVA, *op. cit.*, p. 154.

²⁹ Jrb. Brussel, 9 jan. 1968, *D.J.B.*, I-68.

³⁰ Hof Brussel, 27 juni 1972, *D.J.B.*, IV-99.

³¹ GERLO, *op. cit.*, *R.W.*, 1972-73, 1657, voetnoot 12.

³² Vgl. PH. ROBERT, "L'assistance éducative à travers la jurisprudence", *Jurisclasser*, 1970, I, n° 2312.

³³ P. NEPVEU, "De l'attribution des droits de garde et de la visite dans les familles désunies", *Jurisclasser*, 1965, I, n° 1903.

In de volgende bladzijden zullen we trachten een overzicht te geven van de krachtlijnen die door de rechtspraak dienaangaande zijn ontwikkeld.

1. Gedrag en bekwaamheid van de ouders

We kunnen de vraag stellen : heeft het gedrag van de ouder als echtgenoot enige invloed op de vraag aan wie het hoederecht moet worden verleend ?

Een eerste aanduiding vinden we in de wet. Artikel 302, lid 2, B.W. bepaalt dat, bij gebreke van overeenkomst of beschikking, het bestuur over de kinderen toekomt aan de echtgenoot die de echtscheiding verkregen heeft.

Deze regel mag sinds 1965 niet meer gezien worden als een straf voor de ouder die het echtscheidingsproces verloren heeft³⁶. In werkelijkheid voelt de ouder, die als de schuldige wordt aangeduid, dit wel aan als een sanctie. Het is een eerste en normale reflectie. Men mag met zekerheid zeggen dat de oorspronkelijke redactie en bedoeling van artikel 302 B.W. erin bestond de schuldige echtgenoot niet alleen in zijn goederen te treffen, maar ook in zijn persoon, nl. door de uit het huwelijk geboren kinderen aan hem niet toe te vertrouwen. De wetgever van 1965 heeft de idee van de "divorce-sanction" uit deze context willen bannen, maar de vraag mag gesteld of hij hierin geslaagd is.

In artikel 302 B.W. ligt ook een vermoeden vervat, nl. dat de ouder die de echtscheiding verkregen heeft, d.i. hij die zijn plichten van echtgenoot trouw heeft vervuld, het best in staat is de kinderen op te voeden.

Dit is een zwak vermoeden, hetgeen reeds blijkt uit de tekst van de wet. Hetzelfde artikel 302 bepaalt immers : "Na de ontbinding van het huwelijk blijft het bestuur over de persoon en over de goederen van de kinderen bij diegene aan wie het voorlopig werd toevertrouwd, hetzij bij een overeenkomst tussen partijen die behoorlijk werd bekrachtigd zoals in artikel 239 is bepaald, hetzij bij een beschikking van de voorzitter, rechtsprekend in kort geding overeenkomstig artikel 268".

Het vermoeden wordt nog meer afgezwakt door de inhoud van het derde lid van artikel 302 : "De jeugdrechtbank kan evenwel in alle gevallen in het belang van het kind anders beslissen, hetzij op verzoek van partijen, of een ervan, hetzij op verzoek van de procureur des Konings".

Het zou dus verkeerd zijn te beweren dat het gedrag van de moeder of de vader als echtgenoot determinerend is voor het belang van het kind. Het criterium ligt niet in de hoedanigheden als echtgenoot, maar in de hoedanigheden als ouder. Het kind heeft behoefte aan een ouder die zijn plichten van vader of moeder

kan en wil volbrengen, eerder dan aan een ouder die een goed echtgenoot is.

Beide kwaliteiten (goede ouder — goed echtgenoot) gaan meestal samen, doch niet altijd : "Un mauvais conjoint n'est pas forcément un mauvais père ou une mauvaise mère"³⁷.

De rechter moet zich onthouden van veralgemeningen : "L'indignité d'une mère ne se présume pas ; tirer d'un fait connu (l'adultère de l'épouse) la conséquence d'un fait inconnu (l'indignité de la mère et son incapacité d'éduquer son enfant) aurait pour effet l'application d'une présomption non inscrite dans la loi"³⁸.

In het belang van het kind moet de rechter zijn aandacht richten op de relatie ouder—kind. Het gedrag van de ouder is als zodanig van ondergeschikt belang. Het heeft maar betekenis indien en voor zover het invloed heeft op de opvoedingscapaciteit van de vader of moeder. De bezorgdheid voor het kind en de mogelijkheden van de ouder om het kind op te voeden zijn belangrijker voor het kind.

Wij koesteren misschien meer sympathie voor de ouder die een tweede huwelijk aangaat dan voor hem of haar die met een ander persoon buitenechtelijk samenleeft. Ons rechtssysteem heeft in elk geval een voorkeur voor de eerste verhouding.

Maar voor het belang van het kind is het onverschillig of die nieuwe partner de wettige echtgenoot of de minnaar van zijn ouder is. Het komt erop aan te weten hoe het kind reageert op die nieuwe situatie, wat zijn gevoelens zijn tegenover die nieuwe persoon. En tevens, is die nieuwe moeder of vader in staat het kind op te voeden ? Is hij of zij daartoe bereid ? Andere elementen dan de burgerlijke staat zijn van belang : wordt het kind niet verwaarloosd ? Kan het zich integreren in het nieuwe gezinsleven ? Kan het zich aanpassen aan een leven waar andere, vreemde kinderen een plaats innemen ?

Een vonnis van de Jeugdrechtbank te Brussel vertolkt dit op sprekende wijze : "Que, le père remarié et ayant avec sa seconde épouse deux enfants avec lesquels il forme un foyer très uni, la jeune fille s'est sentie de moins en moins intégrée à ce foyer et n'y trouve plus l'atmosphère affective nécessaire à son éducation et à son développement ultérieur"³⁹.

Dit deed de rechter ertoe besluiten het hoederecht over te dragen aan de moeder : "Qu'elle (l'enfant) peut trouver dans le foyer de sa mère tel qu'il se présente actuellement l'affectivité et le sentiment de protection qui lui fait défaut"⁴⁰.

³⁶ J. GERLO, "De burgerrechtelijke bepalingen van de Wet op de jeugdbescherming", *T.P.R.*, 1973, 145 ; KEBERS, "La protection des enfants du divorce", *J.T.*, 1964, 237 ; DELVA, *op. cit.*, p. 153.

³⁷ J. BORRICAND, *Les effets du mariage après sa dissolution*, Paris, Librairie général de droit et de jurisprudence, 1960, p. 104.

³⁸ Jrb. Brussel, 10 juni 1968, *D.J.B.*, II-28.

³⁹ Jrb. Brussel, 8 nov. 1967, *D.J.B.*, I-53.

⁴⁰ *Idem*

Het nieuwe huwelijk van de ouder die het bewakingsrecht heeft, brengt ipso facto verlies van dat recht mee. De rechter moet evenwel onderzoeken of deze omstandigheid geen inbreuk betekent op de belangen van het kind⁴¹. Mogelijk zal de nieuwe echtgenoot een nefaste invloed op het kind uitoefenen⁴².

Het feit dat de vader na de echtscheiding samenleeft met zijn minnares is op zichzelf geen reden tot herziening van een vroegere maatregel, waarbij het hoederecht over de kinderen aan hem werd verleend⁴³.

Het gedrag van de ouder als zodanig is dus niet het belangrijkste punt. Waar het op aankomt voor het kind is : het verantwoordelijkheidsbesef en de bekwaamheid van diegene, die voor zijn opvoeding moet zorgen ; de bezorgdheid voor het kind en de capaciteit om het te begeleiden bij zijn volwassenwording. Deze stelregel werd door de rechtspraak meermalen geaffirmeerd.

De vader die zijn kinderen uit gemakzucht in een kostschool plaatst, zonder zich verder om hen te bekommeren, voldoet niet aan zijn verplichtingen⁴⁴.

Wanneer hij de facto niet in staat is om te zorgen voor de opvoeding van het kind is het wenselijk de kinderen aan de moeder toe te vertrouwen⁴⁵.

Bij bevelschrift van de voorzitter van de rechtbank werd het hoederecht aan de vader toegewezen, omdat de moeder de kinderen om de haverklap in een ander internaat plaatste en de kinderen in feite gebruikte als een chantagemiddel tegen de vader om van hem betaling van zekere sommen af te dwingen⁴⁶.

De overdracht van het hoederecht is noodzakelijk, wanneer het kind leeft in voorwaarden, die qua hygiëne sterk te wensen overlaten⁴⁷.

Het hoederecht over kleine kinderen dient bij voorkeur aan de moeder toegekend. Zij is de aangewezen persoon om te zorgen voor de opvoeding van het kind tijdens zijn eerste levensjaren : "Attendu que la mère est en principe plus et mieux désignée que toute autre pour prodiguer à ses enfants, dans leur jeu-

nesse, les soins et l'éducation qui leur assurent un harmonieux développement"⁴⁸.

Deze regel staat nergens in de wet. Hij beantwoordt aan het gezond verstand en lijkt ons ten volle gerechtvaardigd. Natuurlijk moet ook hier de rechter de concrete gegevens beoordelen en nagaan of er geen elementen voorhanden zijn die erop wijzen dat het jonge kind beter aan de hoede van zijn vader of van een derde persoon wordt toevertrouwd.

Wanneer wij spraken over de mogelijkheden van de ouders, dachten wij vooral aan hun psychologische en pedagogische bekwaamheid, en niet aan hun financiële draagkracht. Een tekort aan materiële middelen in hoofde van de ene ouder lijkt ons op zichzelf onvoldoende om het hoederecht aan de andere toe te kennen. Vooreerst is de financiële toestand van ondergeschikt belang : "dat de affectieve behoeften van het kind in zijn huidige ontwikkelingsfase van groter belang zijn dan de stoffelijke voordelen, zodat de materiële welstand van de vader ter zake van ondergeschikt belang is"⁴⁹.

Bovendien bestaat er hier een specifieke oplossing. De ouder die het hoederecht niet heeft, moet bijdragen in de opvoeding van zijn kind door het betalen van een uitkering tot levensonderhoud. Hierdoor verdwijnt, theoretisch althans, het probleem van de financiële behoefte. Het bedrag van de onderhoudsuitkering kan steeds aangepast worden in functie van de behoefte van het kind en in de evenredigheid met het geldelijk vermogen van de schuldenaar.

Dezelfde principes vinden we ook terug in de materie betreffende de ontzetting uit de ouderlijke macht.

De moeder of de vader, die uit de ouderlijke macht is ontzet, kan herstel van zijn rechten vragen. Dit herstel in de ouderlijke macht mag enkel bevolen worden wanneer dat in het belang van het kind is. De louter omstandigheid dat de ouder van onberispelijk gedrag geworden is volstaat niet om hem zijn rechten van ouder terug te verlenen. Hij moet het bewijs leveren dat hij bekwaam is te zorgen voor de bewaring en opvoeding van zijn kinderen. Bovendien moet hij bereid zijn deze verplichtingen op zich te nemen. Een verbetering van het gedrag is op zichzelf onvoldoende⁵⁰.

Hieruit blijkt nogmaals dat het gedrag van de ouder als zodanig niet determinerend is voor het belang van het kind. Alleen wanneer deze levenswijze een nefaste invloed op het kind uitoefent moet daar-

⁴¹ BORRICAND, *op. cit.*, p. 105.

⁴² "On peut craindre, en effet, que le nouvel époux exerce une influence néfaste sur l'enfant. Souvent, le nouvel époux sera le complice de l'adultère. La Cour de cassation tend à considérer que le deuxième mariage n'entraîne pas, ipso facto, la perte du droit de garde. Mais la juridiction saisie devra rechercher si cet événement n'est pas préjudiciable aux intérêts de l'enfant" (Borricand, *ibidem*).

⁴³ Jrb. Brussel, 24 okt. 1968, *D.J.B.*, I-108.

⁴⁴ Jrb. Antwerpen, 25 mei 1967, *D.J.B.*, I-11 ; Jrb. Brussel, 4 dec. 1968, *D.J.B.*, I-107.

⁴⁵ Rb. Brussel (kort ged.), 17 nov. 1967, *D.J.B.*, IV-54.

⁴⁶ Rb. Nijvel (voorz.), 25 sept. 1969, *Rev. de dr. fam.*, 1969, n° 4, p. 11.

⁴⁷ Rb. Doornik (kort ged.), 9 okt. 1967, *D.J.B.*, IV-44 ; Jrb. Charleroi, 13 febr. 1967, *D.J.B.*, III-3.

⁴⁸ Rb. Brussel, 14 juni, aangehaald ; Rb. Brussel (kort ged.), 17 nov. 1967, *D.J.B.*, IV-54 ; Jrb. Brussel, 20 april 1972, *D.J.B.*, I-236.

⁴⁹ Hof Brussel, 27 juni 1972, *D.J.B.*, IV-99 ; DONNIER, *op. cit.*, p. 181. Anders : Jrb. Luik, 6 mei 1968, *D.J.B.*, I-83 : "Si le plus grand avantage de l'enfant exige que le droit de garde attribué à la mère, soit transféré au père, il faut connaître les possibilités des deux milieux familiaux, y compris les conditions matérielles de ceux-ci."

⁵⁰ Jrb. Antwerpen, 24 juni 1968, *D.J.B.*, II-32 ; Jrb. Brussel, 3 juli 1967, *D.J.B.*, II-5.

mee rekening gehouden worden. Deze beïnvloeding is niet in alle gevallen even goed aanwijsbaar. Er was evenwel weinig twijfel mogelijk wanneer "de ouder zich uitsluitend bezighoudt met de exploitatie van een herberg en eveneens veelvuldig andere herbergen bezoekt en zich bedrinkt zodat de verzorging van de kinderen en het toezicht over hen veel te wensen overlaat"⁵¹.

Tot slot willen we een vraag onderzoeken die sterk bij deze problematiek aanleunt, nl. of de rechter bij de toekenning van het hoederecht rekening dient te houden met het beroep dat door de ouder(s) uitgeoefend wordt.

We kunnen eerst verwijzen naar art. 215 B.W. : "Iedere echtgenoot heeft het recht een beroep, een nijverheidsbedrijf of een handelsbedrijf uit te oefenen zonder toestemming van de andere echtgenoot ; indien de andere echtgenoot evenwel oordeelt dat hieraan een ernstig nadeel verbonden is voor zijn zedelijke of stoffelijke *belangen* of voor die van de minderjarige *kinderen*, heeft hij het recht zich tot de rechtbank van eerste aanleg te wenden".

Uit deze bepaling mag afgeleid worden dat de wetgever wel degelijk een verband gezien heeft tussen de beroepsactiviteit van de ouder(s) en de belangen van het kind. De uitoefening van een beroep kan voor de opvoeding van de kinderen nadelig zijn.

We denken hier in de eerste plaats aan beroepen die verderfelijk en immoreel worden genoemd. Een voorbeeld hiervan is het houden van een bordeel. De exploitatie van dergelijke gelegenheden betekent een (potentieel) gevaar voor de kinderen, niet omdat de moeder of vader-exploitant van de herberg noodzakelijk en altijd een slechte ouder zou zijn, maar wegens de nefaste invloeden die zo'n zaak en haar cliënteel meebrengen.

We mogen niet blijven stilstaan bij deze extreme voorbeelden.

Andere beroepen, die niet als immoreel kunnen beschouwd worden, kunnen wegens inherente kenmerken evenzeer nadelig inwerken op de belangen van het kind. We spraken zojuist van de exploitatie van een bordeel. Het houden van een gewone herberg, die als zeer deftig aangeschreven staat betekent eveneens een potentieel gevaar voor de opvoeding van de kinderen, zij het maar wegens de vele (nachtelijke) uren die de ouders noodzakelijk in de herberg moeten verblijven. Veel zal afhangen van het plichtsbef, waarmee de ouders zich kwijten van hun opvoedings-

taak. De rechtspraak heeft toch niet geaarzeld om een dergelijke beroepsuitoefening in overweging te nemen bij de beslissing omtrent het hoederecht (en dan meer bepaald in het nadeel van de ouder die de herberg hield) : "overwegende dat appellante en zijn moeder een herberg openhouden en over minder tijd beschikken om zich met de opvoeding van het kind te bemoeien ; dat de atmosfeer van een drukke herberg trouwens minder gunstig is voor het kind, al zijn deze herberg en haar klanten goed aangeschreven"⁵².

De beroepsbezigheid is voor de rechter wel degelijk een beoordelingselement, wanneer hij een beslissing dient te nemen nopens de toekenning van het hoederecht. De rechter zal, met het oog op het bevorderen van het welzijn van het kind, de gevolgen van een beroepsuitoefening op de ontwikkeling van de minderjarige onderzoeken en de nodige consequenties ervan in zijn beslissing tot uiting laten komen.

Hij kan rekening houden met een aantal elementen zoals : de tijd die een beroep in beslag neemt, onregelmatigheid in de uren, veel overwerk, talrijke zakenreizen, het ontvangen of bezoeken van klanten, enz...

Deze en nog andere factoren, eigen aan sommige beroepen, verdienen de aandacht van de rechter. Zij nemen een plaats in naast de andere gegevens, die de rechter moeten in staat stellen een beslissing te nemen in het belang van het kind.

Het zou pijnlijk zijn vast te stellen dat een kind, juist wegens professionele verplichtingen van zijn ouder, aan wie het werd toevertrouwd, diens aandacht en genegenheid moet ontberen, die het zozeer behoeft.

2. De wil van de minderjarige

Over de vraag of de minderjarige mede zijn lot kan bepalen bestaat geen eensgezindheid.

In de rechtsleer vinden we vaak de stelling verdedigd dat de wil van de minderjarige van weinig betekenis is voor de vaststelling van zijn belangen. Hij is nog te jong om te beseffen wat goed voor hem is. Hij is niet in staat zich een juiste mening te vormen. Daartoe is zijn verstandelijk vermogen te weinig gevormd. Zijn wil is te onstandvastig. Er kan ten hoogste sprake zijn van enkele grillen, die niets gemeen hebben met zijn reële belangen. "De mening van het kind stemt niet ipso facto overeen met het belang van het kind"⁵³.

Een aantal auteurs bestrijden deze stelling. Zij zoeken daarbij inspiratie bij de psycho-analyse. Gegevens uit deze wetenschap hebben erop gewezen dat de

⁵¹ Jrb. Brussel, 13 okt. 1962, *D.J.B.*, II-46 ; Jrb. Brussel, 16 okt. 1972, *D.J.B.*, II-47. Vgl. Jrb. Brussel, 24 febr. 1972, *D.J.B.*, II-42 : de moeder vraagt herstel in de ouderlijke macht ; zij heeft steeds veel belangstelling getoond voor haar dochter ; haar gedrag is thans onberispelijk ; zij leeft reeds lang samen met een man, die zij van plan is te huwen ; haar verzoek wordt ingewilligd ; doch de jeugdrechtsbank beveelt onmiddellijk een maatregel van opvoedingsbijstand, wegens het langdurig ontzettend.

⁵² Hof Brussel, 2 okt. 1969, *D.J.B.*, I-149. In die zin : Jrb. Luik, 8 maart 1971, *D.J.B.*, I-213.

⁵³ GERLO, "Voor een wettelijke bekrachtiging van het bezoekrecht in België", *RW.*, 1972-73, 1662 ; DONNIER, *op. cit.*, p. 181.

minderjarige nood heeft aan een minimum zelfstandigheid. Een aantal beslissingen moet hij autonoom kunnen nemen. Een opvoeding die geen zeggenschap laat aan de minderjarige is dikwijls oorzaak van psychische trauma's.

Deze principes dwingen ons ertoe ernstig rekening te houden met de verlangens van het kind. Er moet dan ook meer ruimte gelaten worden aan de eigen opvattingen van het kind⁵⁴.

Een vonnis van de rechtbank te Toulon (Frankrijk) gaat volledig in deze richting. De feiten waren als volgt: de uit de echt gescheiden ouders waren overgekomen dat hun minderjarige zoon (14 jaar) een deel van zijn vakantie bij elk van hen zou doorbrengen. Na die periode zou het kind zelf beslissen of het bij zijn moeder of vader bleef. De rechtbank bekrachtigde de overeenkomst "dans le but de ne pas troubler davantage son avenir psychique et son épanouissement affectif"⁵⁵. De rechtbank verleent aldus volle waarde aan de wil van de minderjarige. Zijn keuze is doorslaggevend. Het vonnis van de rechtbank te Toulon werd een gedurfde en gelukkige uitspraak genoemd. De rechter die rekening houdt met de wil van de minderjarige van veertien of vijftien jaar voorkomt daarbij ernstige psychische stoornissen, die al te vaak het gevolg zijn van een dwangmaatregel⁵⁶.

Het eenvoudigste compromis tussen beide opvattingen bestaat erin de minderjarige te laten meespreken vanaf een zekere leeftijd. De verlangens van het jonge kind verdienen niet veel aandacht, maar de adolescent mag mee beslissen over zijn toekomst⁵⁷.

Een eerste moeilijkheid is: wanneer neemt die adolescentie een aanvang? M.a.w. wanneer kan de minderjarige geacht worden een gemotiveerde beslissing te nemen?

De rechter zal dit in concreto vaststellen. Hij kan zich laten inspireren door het Duitse of het Zwitserse recht, die de minderjarige als volwassen beschouwen m.b.t. godsdienstige aangelegenheden, zodra hij 14 jaar (Duitsland) of 16 jaar (Zwisterland) geworden is⁵⁸.

Deze visie biedt het grote voordeel dat zij een grote autonomie verleent aan jongeren, van wie mag ver-

ondersteld worden dat zij voldoende maturiteit bezitten om een gemotiveerde beslissing te nemen. Men kan moeilijk staande houden dat een minderjarige van 16-18 jaar zich geen juist oordeel kan vormen. Het is normaal dat jonge mensen, die ontvoegd kunnen worden en in het huwelijk mogen treden, zelf beslissen bij welke ouder zij willen wonen⁵⁹. Het gaat niet op zijn wensen af te wimpelen als een plotselinge bevestiging: "Attendu que le désir de la mineure d'être placée sous la direction et la responsabilité de sa mère ne semble pas être un caprice, mais une aspiration légitime à retrouver un climat affectif et éducatif, répondant aux besoins profonds de son âge, de son sexe et de sa personnalité; que le tribunal ne peut, sans mettre en péril l'évolution ultérieure de l'enfant, méconnaître de telles aspirations"⁶⁰.

Moeten wij alle belang ontzeggen aan het verlangen van de minderjarige die de leeftijd van 15-16 jaar nog lang niet heeft bereikt? Wij menen van niet. Het kan waar zijn dat jonge kinderen niet in staat zijn een situatie te analyseren en alle voor- en nadelen tegen elkaar af te wegen. Het is misschien juist dat zij niet objectiverend vermogen te denken. Maar het is niet zozeer de vraag of het kind *weet* wat het beste is. Belangrijker lijkt ons te zijn hoe het kind zijn belang aanvoelt. De psychische ingesteldheid van het kind en de vatbaarheid voor inwerking van buiten staan centraal. Onze eerste aandacht gaat naar het kind zelf, naar zijn gevoelens en zijn verlangens. Deze zijn belangrijker en mogen niet verwaarloosd worden. Zij zijn een eerste indicatie voor de rechter, de psycholoog en allen die een oplossing trachten te vinden in het belang van het kind.

De wil van de minderjarige is een leidraad en een belangrijke fase in het sociaal onderzoek. Hij is evenwel geen determinerende factor. De rechter mag de wens van de minderjarige niet negeren, maar hij mag zich toch niet laten misleiden. Het kind wordt vaak blootgesteld aan beïnvloeding van buitenstaanders. De ouders die van elkaar gescheiden leven, pogen maar al te vaak het kind voor zich te winnen door allerlei vertelseltjes aan het kind op te dissen. De ouder die het kind feitelijk bij zich heeft, zal de andere (en diens familie) als slecht voorstellen. De schuld van al het onheil wordt aan de andere verweten. Dit alles gebeurt meestal nog met de vereende inspanning van grootouders en andere familieleden. Een kind is wegens zijn jeugdige leeftijd, bijzonder vatbaar voor deze beïnvloeding. Het is niet denkbeeldig dat de wil van de minderjarige een gedicteerde wil is, die zijn diepere verlangens niet vertolkt. Dit noopt de rechter ertoe te zoeken naar het waarom van de verlangens. Waarom verkiest het kind bij zijn moeder of vader

⁵⁴ NEPVEU, *op. cit.*, n° 1903; BORRICAND, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁵ Trib. gd. inst. Toulon, 17 dec. 1971, *J.T.*, 1972, 430.

⁵⁶ J. HEYNDRICKX, noot onder voormeld vonnis.

⁵⁷ VINEY, "Du droit de visite", *Rev. trim. dr. civ.*, 1965, 230-231; KEBERS, "La protection des enfants du divorce", *J.T.*, 1964, 237.

⁵⁸ Wet van 15 juli 1921, § 5 (RelKerzG): "Nach der Vollendung des vierzehnten Lebensjahrs steht dem Kinde die Entscheidung darüber zu, zu welchem religiösen Bekenntnis es sich halten will". Art. 277 Zwitsers B.U.: "L'enfant âgé de 16 ans révolus a le droit de choisir lui-même sa confession". Ook de Nederlandse wet bepaalt voor sommige aangelegenheden hoorrecht voor kinderen vanaf 14 jaar. Art. 167, Wet van 9 juni 1971: "De beslissingen, bedoeld in (...) worden niet genomen dan nadat de rechter het kind, indien dat 14 jaar of ouder is, zo mogelijk heeft gehoord."

⁵⁹ Trib. civ. Saint-Brieux, 27 nov. 1945, *Gazette Parlementaire*, 46-1-97.

⁶⁰ Jrb. Brussel, 11 sept. 1968, *D.J.B.*, I-97.

te blijven? Waarom weigert het bezoek te ontvangen? Deze vragen dringen zich op aan hen, die belast zijn met een sociale enquête. Wanneer de houding van het kind gewettigd blijkt, dient daarmee rekening gehouden, in het belang van het kind. De ernst van de overtuiging is een belangrijk punt. Zij vormt een doorslaggevend argument in de beslissingsfase.

De reële drang van het kind naar zijn moeder — bewezen door de spanningen die worden teweeggebracht telkens het kind na een bezoek zijn moeder moet verlaten — is een voldoende reden om het hoederecht aan de moeder te verlenen⁶¹.

Tenslotte moeten we nog verwijzen naar wat in het begin werd gezegd. Het kind-zijn is vooral een groeien naar volwassenwording. De gekozen maatregelen moeten deze harmonische ontplooiing bevorderen. Het kan geraden zijn over de verlangens van het kind heen te stappen, wanneer dit onontbeerlijk blijkt voor zijn verdere ontwikkeling. Maar hieruit afleiden dat in generlei mate rekening moet gehouden worden met de wens van het minderjarig kind is o.i. een te verregaande gevolgtrekking⁶².

Onze conclusie luidt: de wil van het kind is een belangrijk gegeven bij de vraag welke maatregelen geboden zijn in het belang van het kind. De verlangens van de minderjarige verdienen de aandacht, zowel de gevoelens van het jonge kind als de gemotiveerde beslissing van de adolescent. Het is de taak van de rechter en zijn medewerkers een oplossing te vinden, die beantwoordt aan die wensen. Dit is — we herhalen het — een delicate taak, omdat het kind vaak het instrument en tevens het slachtoffer is van een heboel intriges.

3. Stabiliteit in het familiale milieu

Een kind heeft behoefte aan rust en stabiliteit. Het is nadelig voor zijn harmonische ontplooiing voortdurend te moeten verhuizen van het ene naar het andere milieu. Kinderen wier ouders uit elkaar zijn gegaan moeten al te vaak de geborgenheid van een huisgezin ontberen. Dit betekent voor hen een grote handicap. Het gezinsmilieu biedt immers een onvervangbare waarde voor het kind en vervult een belangrijke rol in de groeiprocessus van de minderjarige. Het gezin is de normale sfeer waarin een kind opgroeit en tot een degelijk mens en een goed staatsburger wordt opgevoed⁶³. Er bestaat een direct verband tussen de volwassenheid van het kind en de waarde van de initiatieven die genomen worden in familieverband⁶⁴.

Bij scheiding van de ouders komt het kind terecht bij een van zijn ouders of eventueel bij een derde. Vaak zal het een bijzondere genegenheid voelen voor zijn "oppasser". Het voortdurend contact met een tweede persoon (grootouder(s), broer of zuster van een van de ouders, nieuwe echtgenoot) heeft tot gevolg dat het kind zich speciaal aangetrokken voelt tot deze persoon. Er wordt een nieuw "gezin" gecreëerd. Het kind voelt er zich thuis en vindt er de nodige genegenheid en geborgenheid. Het is dan ook aangeraden deze nieuw geschapen toestand aan te moedigen en te bestendigen.

De rechtspraak heeft deze nood aan stabiliteit als een belangrijk gegeven voorop gesteld⁶⁵. Zolang het milieu, waarin het kind vertoeft, zijn belangen niet in gevaar brengt, wordt daarin niets gewijzigd. Bestendiging van de situatie is een constante in de rechtspraak⁶⁶.

Wanneer een verandering van het bewakingsrecht gevorderd wordt zal de rechter niet afwegen welk milieu voor het kind het beste is; hij neemt er genoegen mee na te gaan of de huidige leefomstandigheden niet van die aard zijn dat de belangen van het kind dreigen verwaarloosd te worden. Het onttrekken van het kind aan zijn vertrouwde omgeving is een te groot risico en kan ernstige verwikkelingen veroorzaken.

Alleen wanneer de huidige situatie een actueel of potentieel gevaar inhoudt, is het wenselijk dat de rechter ingrijpt.

De persoon aan wie het hoederecht is toegekend, heeft tot taak te zorgen voor het kind. Verwaarloost hij zijn taak of kan hij ze niet aan, dan kan de rechtbank in het belang van het kind het bewakingsrecht aan een ander opdragen.

Elke tekortkoming in de opvoedingsplicht is nog geen voldoende reden om het hoederecht aan een ander toe te vertrouwen. Vaak bestaat er een meer adequate oplossing, die beter aangepast is aan de concrete problemen.

De ouder die het hoederecht bezit, heeft in principe het recht te beslissen welke school zijn kinderen zullen bezoeken. Maakt hij misbruik van dit recht of kiest hij een school, die totaal ongeschikt is voor de kinderen, dan kan de rechter die keuze aan de andere ouder overlaten⁶⁷. Een overdracht van het hoederecht is niet noodzakelijk.

⁶⁵ Vgl. DONNIER, *op. cit.*, p. 182.

⁶⁶ Cfr. inleiding: negatieve en positieve benadering.

⁶⁷ Hof Brussel, 31 okt. 1972, *D.J.B.*, IV-104: de kinderen waren tijdens het huwelijk opgevoed in een vrijzinnige sfeer en volgden de lessen van zedenleer in een niet-confessionele school; na de echtscheiding stuurt de moeder haar kinderen plotseling naar een katholieke school; de vader verzet zich tegen deze beslissing; hij krijgt gelijk van de rechter, temeer omdat de moeder geen enkele reden voor haar beslissing kon naar voren brengen; de nieuwe school bood geen enkel bijzonder belang voor de minderjarige.

⁶¹ Jrb. Brussel, 20 april 1972, *D.J.B.*, I-236.

⁶² Vgl. DONNIER, *op. cit.*, 182.

⁶³ M. CROONENBERGS, *Jeugdbescherming*, Lier, Van In, p. 35.

⁶⁴ CHARLES, "Les activités des Comités de protection de la jeunesse et du conseil national", *Ann. dr.*, 1971, p. 7.

We keren terug naar ons uitgangspunt. De minderjarige heeft nood aan een rustig en stabiel leefmilieu. Deze factoren zijn van grote betekenis voor zijn verdere ontplooiing. Dit werd ten overvloede bevestigd in de rechtspraak: "Overwegende dat vooral rekening gehouden moet worden met de behoeften aan rust en stabiliteit in de levenswijze voor het psychische evenwicht en de gaafheid van dit vierjarig kind"⁶⁸.

Geïnspireerd door dit inzicht, zal de rechter er de voorkeur aan geven de bestaande toestand te bestendigen, tenminste zolang de omgeving van de minderjarige zijn welzijn niet in het gedrang brengt. Het ontrekken van het kind aan zijn vertrouwd milieu houdt steeds een groot risico in. Het kind zal zich vaak niet kunnen integreren in het nieuw milieu en de gedwongen scheiding kan also ernstige trauma's veroorzaken: "Attendu que l'enfant est bien suivi par son père et parfaitement éduqué; que modifier la situation actuelle et le transplanter dans un milieu qu'il ne connaît pas serait de nature à le traumatiser, alors qu'il est bien adapté à ses présentes circonstances de vie"⁶⁹.

Handhaving van de toestand kan er nu in bestaan:

— het hoederecht n.a.v. een echtscheiding toe te kennen aan de ouder die het kind bij zich had tijdens de feitelijke scheiding⁷⁰;

— een vroeger genomen maatregel te handhaven bij een latere beslissing⁷¹;

— een toestand, die in strijd is met de vroegere rechterlijke uitspraak juridisch te bekrachtigen. Bv. de vader, aan wie het hoederecht was toegekend, stuurt de kinderen naar een kostschool en bekommert zich niet om hen; de kinderen ontvluhten uit het internaat; de moeder neemt de kinderen bij zich; de vader die na enkele jaren zijn kinderen opeist op grond van het voorheen toegekende hoederecht wordt door de rechtbank afgewezen; het hoederecht wordt thans aan de moeder verleend omdat zij gedurende al die tijd feitelijk voor de opvoeding van de kinderen had gezorgd⁷².

Een belangrijke toepassing van het beginsel van stabiliteit in het familiaal milieu bestaat hierin, dat men kinderen uit een zelfde gezin zoveel mogelijk tezamen opvoedt. Het uit elkaar halen van de kinderen is een verkeerde oplossing. Dit moet vermeden worden. We kunnen ons voorstellen dat de ouders over-

eenkomen elk een kind mee te nemen. Dit is een compromisoplossing, die een van beiden soms aanvaardt, tegen zijn verlangens in⁷³, om wat inschikkelijkheid van de andere met het oog op de echtscheidingsprocedure te verkrijgen. Deze regeling tussen ouders is meestal niet conform met het belang van het kind. Het is al een harde slag voor de kinderen dat hun moeder of vader plots verdwijnt. Wanneer zij dan nog merken dat hun broertjes of zusjes naar elders trekken, betekent dit nog een zwaardere psychologische klap meer. Deze plotselinge leemte is moeilijk te vullen. Daarom is het aangeraden de kinderen bij elkaar te laten, wanneer er geen elementen voorhanden zijn die in een andere richting wijzen: "Attendu qu'afin de ne pas accroître les incohérences familiales, il s'indique de ne pas séparer dans leur éducation les enfants de parents divorcés, a moins que la nécessité d'une pareille séparation n'apparaisse manifeste"⁷⁴.

Slotbeschouwing

Het belang van het kind heeft een belangrijke plaats ingenomen in ons hedendaags rechtsdenken. Talrijk zijn de vonnissen en arresten die de betekenis van het belang van het kind hebben geaccentueerd. Het gezag van de ouders heeft zijn discretionair karakter verloren om meer inspraak te geven aan de minderjarigen, bij monde van de rechter. Het ouderlijk dienstbetoon zal steeds (en steeds meer) in het teken staan van het belang van het kind⁷⁵.

De diepere inhoud van dit begrip moet telkenmale weer onderzocht worden, in het licht van de zich aandienende vraagstellingen. De reflex naar de concrete gegevens is een permanente opdracht voor de rechter.

Dit is een delicate taak, omdat de werkelijkheid zeer verscheiden is en zich niet laat opvangen en indelen in theoretisch uitgewerkte categorieën.

Om die redenen hebben we ook nooit getracht op definitieve wijze te bepalen waarin het belang van het kind gelegen is. We hebben enkel willen wijzen op verschillende factoren, die o.i. in deze materie een belangrijke rol spelen. Ook hopen wij te hebben aangetoond dat deze problematiek van uitzonderlijk belang is en onze verdere aandacht opeist.

Harry STEENNOT

⁶⁸ Rb. Luik (kort ged.), 21 dec. 1967, *D.J.B.*, IV-57.

⁶⁹ Rb. Brussel, 14 juni 1963, *J.T.*, 1963, 663.

⁷⁰ Jrb. Brussel, 21 april 1969, *Rev. dr. fam.*, 1969, n° 3, p. 12; Jrb. Brussel, 12 juni 1968, *D.J.B.*, I-11.

⁷¹ Jrb. Antwerpen, 25 mei 1967, *D.J.B.*, I-11.

⁷² Hof Brussel, 27 juni 1972, aangehaald; Jrb. Brussel, 20 dec. 1966, *D.J.B.*, I-16.

⁷³ Rb. Brussel, 14 juni 1963, aangehaald; Hof Brussel, 25 nov. 1971, *D.J.B.*, III-53; Jrb. Brussel, 14 juni 1967, *D.J.B.*, I-51.

⁷⁴ DELVA, "Het civiel recht, inzonderheid het familierecht, gisteren, vandaag en morgen", *R.W.*, 1973-74, 561.

⁷⁵ Man en vrouw waren akkoord gegaan elk één kind op te voeden. Uit het sociaal onderzoek bleek evenwel dat de moeder haar twee kinderen bij zich wenste te houden (Rb. Brussel, 14 juni 1963, aangehaald).

DE AANVULLENDE PARITAIRE COMITÉS SINDS 1957

1. Inleiding.

De Wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités¹, hierna c.a.o.-wet te noemen, heeft het de Koning mogelijk gemaakt om paritaire comités op te richten voor alle sectoren van het maatschappelijk leven waar een arbeidsverhouding bestaat². De bevoegdheid van de Koning ter zake is zeer ruim, het initiatief kan van de overheid uitgaan of het oprichten van een paritair comité kan geschieden op verzoek van een of meerdere organisaties (art. 35, C.A.O.-wet). Indien echter voor de betrokken sector van het maatschappelijk leven er geen representatieve organisaties van werkgevers en werknemers bestaan, zal het onmogelijk zijn het paritair comité samen te stellen (art. 42, C.A.O.-wet)³.

De C.A.O.-wet vervangt het Wetsbesluit van 9 juni 1945 tot vaststelling van het statuut der paritaire comités⁴, hierna Wetsbesluit paritaire comités (1945) genaamd, en heeft een veel ruimere werkingsfeer. Hieruit vloeide voort dat de bestaande paritaire comités opnieuw dienden opgericht te worden, gezien deze als rechtsgrond het Wetsbesluit paritaire comités (1945) hadden⁵. In dit verband stellen zich allerhande problemen o.m. in verband met de bevoegdheid van de paritaire comités met een residuaire bevoegdheid, te weten het Aanvullend nationaal paritair comité voor de werklieden (nr. 49) en het Aanvullend nationaal paritair comité voor de bedienden (nr. 62), verder genoemd ANPC nr. 49 en ANPC nr. 62. In de rechtspraktijk wordt men regelmatig geconfronteerd met de bevoegdheid van deze aanvullende paritaire comités, deze van het ANPC nr. 62 in het bijzonder.

De bedoeling van deze bijdrage is te schetsen op welke wijze de bevoegdheid van de aanvullende paritaire comités is ontwikkeld en welk belang deze pro-

blematiek heeft voor vele werklieden en bedienden en vanzelfsprekend voor hun werkgevers.

2. De toepassingsfeer van het Wetsbesluit paritaire comités (1945) en van de C.A.O.-wet.

A. Naar luid van artikel 1 van het Wetsbesluit paritaire comités (1945), konden paritaire comités van werkgevers en werknemers⁶ opgericht worden in elke tak van de *nijverheid*, de *handel* en de *landbouw*. Op basis van deze bepaling werden sinds 1957 een gehele reeks paritaire comités opgericht: voor werknemers die hoofdzakelijk handarbeid verrichten, hoofdzakelijk intellectuele arbeid verrichten of voor de werknemers in het algemeen (de z.g. gemengde paritaire comités). Het vaststellen van de werkingsfeer van een paritair comité is een delicate aangelegenheid, er wordt rekening gehouden met het relatief belang van de betrokken sector, met de gebruikte materialen of vervangingsmaterialen, de aangewende technieken, de machtsverhoudingen tussen de representatieve werkgevers- en werknemersorganisaties. Naast deze paritaire comités met een min of meer duidelijk aangegeven bevoegdheid, deed zich de noodzaak gevoelen om te voorzien in bijzondere paritaire comités, die een residuaire bevoegdheid bezitten. Alzo werd voorzien in het "Aanvullend paritair comité voor de werklieden (nr. 49)" en in het "Aanvullend paritair comité voor de bedienden (nr. 62)". Deze comités zijn bevoegd voor de werknemers die hoofdzakelijk handarbeid, respectievelijk intellectuele arbeid verrichten en die onder geen enkel eigen nationaal paritair comité ressorteren; aldus de bepaling van het Koninklijk Besluit van 5 januari 1957⁷.

Door op deze wijze de bevoegdheid van de aanvullende paritaire comités vast te stellen, werd de mogelijkheid geschapen om door het oprichten van een nieuw paritair comité, telkens een gedeelte over te ne-

¹ Wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités (B.S. 15 jan. 1969). Erratum B.S. 4 maart 1969: In werking getreden op 15 juli 1969 (K.B. van 1 juli 1969, B.S. van 4 juli 1969), gewijzigd bij de Wet van 11 juli 1973 (B.S. 30 aug. 1973) en impliciet gewijzigd bij de Wet van 19 december 1974 (B.S. 24 dec. 1974).

² Omtrent de oprichting en de samenstelling van paritaire comités, zie mijn opstel *De nieuwe en hernieuwde paritaire comités*, "Arbeidsblad", 1972, p. 1221 e.v.

³ Het Paritair comité voor de dienstboden, opgericht bij Koninklijk Besluit van 9 februari 1971, zal waarschijnlijk niet kunnen worden samengesteld wegens het ontbreken van een of meerdere representatieve werkgeversorganisaties.

⁴ Besluitwet van 9 juni 1945 tot vaststelling van het statuut der paritaire comités (B.S. 5 juli 1945), gewijzigd bij de Wet van 20 juli 1961 (B.S. 1 sept. 1961) en bij de Wet van 28 juli 1962 (B.S. 3 aug. 1962).

⁵ De nieuwe en hernieuwde paritaire comités, *op cit.*, p. 1221-1222.

⁶ Het Wetsbesluit paritaire comités (1945) voorzag de mogelijkheid paritaire comités op te richten van bedrijfshoofden en arbeiders.

De Wet van 28 juli 1972 die artikel 1 van de hogerge-noemde wet wijzigde, spreekt van paritaire comités van werkgevers en werknemers.

⁷ Koninklijk Besluit van 5 januari 1975, waarbij de benaming, de bevoegdheid en de samenstelling van de paritaire comités, opgericht in uitvoering van de Besluitwet van 9 juni 1945 tot vaststelling van het statuut der paritaire comités bepaald worden (Belgisch Staatsblad van 10 januari 1975). Het besluit dat de bevoegdheid herzag van de toenmalige paritaire comités is het basisbesluit gebleven tot 1970. Vanaf 1970 werden geleidelijk de bepalingen van dit besluit vervangen, door het van kracht worden van besluiten die de bevoegdheid vaststellen van paritaire comités die gegrond zijn op de C.A.O.-wet. Het bedoelde K.B. van 5 januari 1957 werd herhaalde malen gewijzigd.

men van de bevoegdheid van een van de aanvullende paritaire comités. Een voorbeeld zal dit duidelijk maken: de werklieden van een onderneming wier hoofdzakelijke bedrijvigheid de buitenlandse handel is, ressorteren onder het ANPC nr. 49, vermits geen paritair comité bestaat dat deze activiteit opneemt in zijn bevoegdheidsomschrijving. Indien voor deze sector een paritair comité zou opgericht worden voor de werklieden en hun werkgevers, zou automatisch het ANPC nr. 49 niet langer bevoegd zijn. Dit gebeurde impliciet door de oprichting van het Nationaal paritair comité voor de handelsluchtvaart nr. 1, 76 (K.B. 29 maart 1961, *B.S.* 11 april 1961) en door de heroprichting van het Nationaal paritair comité voor de koopvaardij (K.B. 21 november 1964, *B.S.* 3 december 1964). In de beide gevallen gaat het om gemengde paritaire comités, zodat er ook een weerslag was op de bevoegdheid van het Aanvullend nationaal paritair comité voor de bedienden (nr. 62).

B. Door de *Wet van 28 juli 1962* werd de toepassingsfeer van het Wetsbesluit paritaire comités (1945) uitgebreid tot de *vrije beroepen*⁸. De vraag kan nu gesteld worden of sindsdien de werklieden en bedienden van de beoefenaars van de vrije beroepen ressorteren onder de bevoegdheid van de aanvullende paritaire comités. Het lijkt geen twijfel dat de wetgever de bedoeling heeft gehad om aan de bedoelde werknemers dezelfde mogelijkheden te bieden tot collectief arbeids-overleg, zoals dit bestond voor hun collega's uit de nijverheid, de handel en de landbouw. Het probleem is te weten of de verruiming van de toepassingsfeer van een wet, zonder verdere tussenkomst, op dezelfde wijze de toepassingsfeer van een genomen uitvoeringsmaatregel uitbreidt. Bij toepassing van artikel 67 van de Grondwet neemt de Koning de maatregelen die voor de uitvoering van de wetten noodzakelijk zijn. In het voorliggend geval had de Koning eventueel de gepaste uitvoeringsmaatregel dienen te nemen om het Wetsbesluit paritaire comités (1945) van toepassing te maken op de werknemers van de beoefenaars van de vrije beroepen en hun werkgevers. De bedoeling van de uitvoerende macht om voor deze categorie werknemers de aanvullende paritaire comités bevoegd te maken zou duidelijk dienen vastgestaan te hebben. Het is immers niet evident dat deze paritaire comités bevoegd dienen te zijn, er hadden paritaire comités kunnen opgericht worden voor de werklieden, bedienden of voor de werknemers in het algemeen van de vrije beroepen⁹. Door de *Wet van 28 juli 1962* zijn de aanvullende paritaire comités m.a.w. niet bevoegd ge-

vonden voor de werknemers van de beoefenaars van de vrije beroepen.

In sommige arresten en vonnissen wordt erop gewezen dat de aanvullende paritaire comités niet bevoegd kunnen zijn voor de werknemers van de beoefenaars van de vrije beroepen, gezien de representatieve organisaties niet geconsulteerd werden. Op het ogenblik dat de aanvullende paritaire comités werden opgericht in 1957, konden deze organisaties van de werkgevers niet geraadpleegd worden vermits het Wetsbesluit paritaire comités (1945) toen niet toepasselijk was op de leden die zij vertegenwoordigen¹⁰.

Samenvattend kan men stellen dat de *Wet van 28 juli 1962* de Koning de bevoegdheid heeft gegeven om paritaire comités op te richten voor de beoefenaars van de vrije beroepen en hun werknemers. De Koning diende hiertoe een gepaste uitvoeringsmaatregel te nemen. De aanvullende paritaire comités hadden opnieuw dienen opgericht te worden na raadpleging van de betrokken organisaties¹¹. De Koning heeft echter op geen expliciete wijze van deze mogelijkheid gebruik gemaakt, zodat de aanvullende paritaire comités terzake niet bevoegd zijn.

C. De *C.A.O.-wet* heeft een nog ruimere toepassingsfeer. Voor alle activiteiten is het thans mogelijk paritaire comités op te richten. De wet is van toepassing op *alle werkgevers en met werkgevers gelijkgesteld* en op *alle werknemers en met werknemers gelijkgesteld* (art. 2).

Op dezelfde wijze kan nu de vraag gesteld worden of de aanvullende paritaire comités ook thans een ruimere bevoegdheid verkregen hebben. In feite lost dit probleem zich op daar alle bestaande paritaire comités systematisch worden heropgericht op grond van de *C.A.O.-wet*. De uitvoerende macht laat in deze gevallen duidelijk haar intentie blijken om van de nieuwe mogelijkheden die de *C.A.O.-wet* biedt, gebruik te maken. Volgens dezelfde redenering kan aangetoond worden dat de theorie van een "automatische" uitbreiding geen steek houdt. Indien men deze theorie zou aankleven zou dit b.v. inhouden dat vanaf het ogenblik dat de *C.A.O.-wet* van kracht werd (15 juli 1969), de aanvullende paritaire comités b.v. bevoegd zouden geweest zijn voor de gezins- en bejaardenhelpsters, die immers niet ressorteerden onder het Wetsbesluit paritaire comités (1945). Sinds 7 november 1971 zou dan echter het Paritair comité voor de gezins- en bejaardenhelpsters bevoegd zijn¹² vermits voor deze werknemers een

⁸ *Wet van 28 juli 1962* (Belgisch Staatsblad 3 augustus 1962).

⁹ In de parlementaire stukken omtrent de *Wet van 28 juli 1962*, leest men dat "sommige vrije beroepen waar overigens onbetwistbaar representatieve en geldige gesprekspartners aanwezig zijn, in ieder geval een bijzonder paritair comité wensen" (Belgische Senaat, 1961-1962, Doc. 318, p. 2-3).

¹⁰ B.v. Arbeidsrechtbank Antwerpen, 12de k. 28 januari 1971, *J.T.T.* 1974, 239. Arbeidshof Brussel, Afd. Antwerpen, 3de k., 18 nov. 1974, *R.W.*, 1974-75, 1196-1197.

¹¹ Over de wijze waarop deze raadpleging diende te geschieden, zie Raad van State, arrest nr. 5326 van 12 oktober 1956 inzake Nationale Vereniging der Tandtechnische Laboratoria; de Franse tekst is duidelijker.

¹² Het Paritair comité voor de gezins- en bejaardenhelpsters werd opgericht bij Koninklijk Besluit van 4 oktober 1971 (B.S. 28 okt. 1971). De leden werden benoemd bij Koninklijk Besluit van 13 juli 1973. (B.S. 18 aug. 1973).

zelfstandig paritair comité werd opgericht. Terwijl slechts sinds 18 augustus 1973 c.a.o.'s konden worden aangegaan.

De bevoegdheid van de aanvullende paritaire comités zal slechts uitgebreid worden indien zij opnieuw opgericht worden. In sommige gevallen wordt de bevoegdheid echter *gewijzigd* door het oprichten van nieuwe paritaire comités. Sinds het Paritair comité voor de bewakingsdiensten op 13 maart 1973 werd opgericht, is de bevoegdheid van zowel het ANPC nr. 49 als van het ANPC nr. 62 gewijzigd.

3. *Het aanvullend paritair comité voor de werklieden (nr. 49).*

Dit paritair comité werd opgericht bij Koninklijk Besluit van 5 januari 1957. Zoals hoger gezegd is de bevoegdheidsomschrijving als volgt: "de werknemers die hoofdzakelijk handenarbeid verrichten en onder geen eigen nationaal paritair comité ressorteren".

De bevoegdheid van dit paritair comité werd impliciet gewijzigd, de werklieden van de handelsluchtvaart en koopvaardij werden eraan onttrokken door de oprichting van eigen (gemengde) paritaire comités (respectievelijk in 1961 en 1964). De bevoegdheid werd opnieuw impliciet gewijzigd door het oprichten van een Paritair comité voor de bewakingsdiensten. Het Paritair comité voor de begrafenisondernemingen hergroepeert werknemers die vroeger behoorden tot het N.P.C. stoffering en houtbewerking of tot het ANPC nr. 49.

In algemene termen strekt de bevoegdheid zich uit tot de werklieden van de handelsondernemingen *met uitzondering van* de voedingshandel, de handel in meubelen met plaatsing, handel in elektrische of mechanische apparaten met onderhoud en herstelling, handel in brandstoffen en petroleum, de grote kleinhandelzaken en de grootwarenhuizen. Zo valt b.v. het werkliedenpersoneel van een groothandelszaak in farmaceutische producten onder het ANPC nr. 49.

Dit paritair comité kon tot hiertoe nooit worden samengesteld, dit houdt in dat de werklieden die eronder ressorteren geen enkele bescherming genieten. Het gaat om werklieden uit zeer uiteenlopende sectoren en tot hiertoe was geen werkgeversorganisatie bereid te zetelen in het paritair comité.

Terwijl enerzijds de bevoegdheid werd beperkt door het oprichten van nieuwe paritaire comités, groeide de bevoegdheid van het ANPC nr. 49 aan door de economische evolutie. De ondernemingen, gespecialiseerd in het monteren van autobanden, ressorteren onder het ANPC nr. 49, gezien het Nationaal paritair comité voor het garagebedrijf (nr. 12), deze activiteit niet voorzag in haar bevoegdheidsomschrijving. Het (nieuw) Paritair comité voor het garagebedrijf (Koninklijke Besluiten van 18 november 1970 en van 4 mei 1974), voorziet uitdrukkelijk deze activiteit.

4. *Het Aanvullend paritair comité voor de bedienden (nr. 62).*

Bevoegdheid.

Het Aanvullend nationaal paritair comité voor de bedienden (nr. 62) werd eveneens opgericht bij Koninklijk Besluit van 5 januari 1957 en is bevoegd voor "de werknemers die in hoofdzaak intellectuele arbeid verrichten en onder geen enkel eigen nationaal paritair comité ressorteren".

Zoals dit het geval was voor het Aanvullend nationaal paritair comité voor de werklieden (nr. 49) werd de bevoegdheid impliciet gewijzigd (of gereduceerd) door de oprichting van paritaire comités voor de sectoren handelsluchtvaart en koopvaardij. Tevens werden bij Koninklijk Besluit van 26 november 1962 (B.S. van 6 december 1962) nationale paritaire comités voor de bedienden van de textielnijverheid en het breiwerk (nr. 62bis) en voor de bedienden van het kleding- en confectiebedrijf (nr. 62ter) opgericht.

Belangrijk is aan te stippen dat bij Koninklijk Besluit van 10 april 1964 (Belgisch Staatsblad van 23 maart 1964) een Nationaal paritair comité voor de *notarisbedienden* (nr. 62quater) werd opgericht. Dit was de enige duidelijke uitvoeringsmaatregel die de overheid genomen heeft om de Besluitwet paritaire comités (1945) van toepassing te maken op werknemers van de beoefenaars van de vrije beroepen. Het ANPC nr. 62 was ter zake nooit bevoegd¹³.

De bevoegdheid van het ANPC nr. 62 werd opnieuw gewijzigd door het oprichten van het Paritair comité voor de bewakingsdiensten. De voorgenomen oprichting van een Paritair comité voor de erkende controle-organismen en de oprichting van een Paritair comité voor de casinobedienden hebben geen invloed op de bevoegdheid van het ANPC nr. 62; in het eerste geval gaat het om werknemers die meestal reeds behoorden tot een paritair comité, in het tweede geval kan men betwijfelen of deze sector onder de toepassing van het Wetsbesluit paritaire comités (1945) ressorteerde. Het paritair comité voor de opvoedings- en huisvestingsinrichtingen (K.B. 12.08.1974 - B.S. 10.09.1974) heeft in zijn bevoegdheid werknemers die enkel sinds het van kracht worden van de C.A.O.-wet onder een paritair comité ressorteren en herneemt wellicht een gedeelte werknemers die vroeger tot een ander paritair comité behoorden. Het paritair comité voor de begrafenisondernemingen (K.B. 20.09.1974, B.S. 26.10.1974) reduceert opnieuw de bevoegdheid van het ANPC nr. 62.

¹³ Het ANPC nr. 62 is dus nooit bevoegd geweest voor *gerechtsdeurwaarders* en hun personeel, Arbeidshof Brussel, Afd. Antwerpen, 3de K., 18 november 1974, R.W. M 1974-75, 1196-1197; noch voor *advocaten* en hun personeel, Arbeidsrechtbank Hasselt (1ste K.), 29 oktober 1973, J.T.T., 1974 238. Tegen deze stelling, R. Geysen, *De vrije beroepen en de collectieve arbeidsovereenkomsten*, T.S.R., 1973, 368-371.

Evenzeer als voor het ANPC nr. 49 kan men zeggen dat de bevoegdheid van het ANPC nr. 62 beperkt is geworden door concrete uitvoeringsmaatregelen, terwijl de bevoegdheid aangroeide door de technisch-economische evolutie (centra voor informatieverwerking).

Samenstelling.

Het ANPC nr. 62 bestaat uit 22 leden. Langs werknemerszijde zetelen het Algemeen Belgisch Vakverbond (5 zetels), het Algemeen Christelijk Vakverbond van België (5 zetels) en de Algemene Centrale van de Liberale Vakbonden van België (1 zetel). Langs werkgeverszijde zetelen het Verbond van niet-industriële ondernemingen van België (6 zetels) en het Verbond der Belgische Nijverheid (5 zetels). Beide organisaties zijn thans gefusioneerd in het Verbond van Belgische Ondernemingen.

Paritaire Subcomités.

De vraag kan nu gesteld worden of het mogelijk is voor een *nieuw* Aanvullend paritair comité voor de bedienden, een of meerdere paritaire subcomités op te richten. Langs werknemerszijde werd dit probleem reeds opgeworpen. Thans sluit men in het ANPC nr. 62 c.a.o.'s af voor de industriële en de niet-industriële sectoren.

De C.A.O.-wet voorziet in de mogelijkheid *paritaire subcomités*¹⁴ op te richten *op verzoek* van het betrokken paritair comité. De Koning stelt het bevoegdheidsressort van de paritaire subcomités vast na *advies* van het paritair comité. Wat het Aanvullend paritair comité voor de bedienden betreft zou het voorzeker mogelijk zijn paritaire subcomités op te richten b.v. voor de industriële en de niet-industriële ondernemingen. Het is dan voorzeker gewenst dat in de bevoegdheidsomschrijving van deze paritaire subcomités duidelijk wordt aangegeven wat men dient te verstaan onder industriële en niet-industriële ondernemingen.

De paritaire subcomités kunnen een zekere vorm van autonomie genieten, de C.A.O.-wet voorziet immers dat de Koning *op eensluitend advies* van het paritair comité, bepaalt of de c.a.o.'s die gesloten worden in de paritaire subcomités, al dan niet de goedkeuring vereisen van het paritair comité. Een z.g. autonoom paritair subcomité verschilt nog weinig van een zelfstandig paritair comité.

Het is met andere woorden mogelijk voor een nieuw Aanvullend paritair comité voor de bedienden, paritaire subcomités op te richten. Indien b.v. paritaire subcomités worden opgericht voor de bedienden van de sectoren bouwbedrijf, voedingnijverheid- en han-

del, glasbedrijf, cementbedrijf enz., dient men niet uit het oog te verliezen dat het aanvullend paritair comité dan opnieuw een residuaire bevoegdheid zal hebben; residuaire t.o.v. de overige paritaire comités en residuaire t.o.v. de paritaire subcomités. Indien het daarenboven zou gaan om autonome paritaire subcomités dan gaat men toch wel voorbij aan de zin van een aanvullend paritair comité. Waarom dan immers geen zelfstandige paritaire comités voor de bedienden van die sectoren?

5. Besluit.

De thans functionerende aanvullende paritaire comités zijn nog steeds uitsluitend bevoegd voor de werkgevers en werknemers uit de takken van de nijverheid, de handel en de landbouw. Sinds 1957 werd de bevoegdheidssfeer van de aanvullende paritaire comités zelfs impliciet gereduceerd door het oprichten van een aantal nieuwe paritaire comités. Wegens de technisch-economische evolutie anderzijds is de bevoegdheid van deze comités wel toegenomen.

De aanvullende paritaire comités, opgericht op basis van de C.A.O.-wet, zullen op het ogenblik dat zij hun werkzaamheden aanvangen, niet alleen bevoegd worden voor de beoefenaars van de vrije beroepen en voor hun werkgevers, op dat zelfde ogenblik zullen deze paritaire comités daarenboven bevoegd worden voor verscheidene andere categorieën werkgevers en werknemers, die thans vooralsnog niet onder het ressort van paritaire comités zijn ondergebracht¹⁵. Zo zullen b.v. de werknemers van de verenigingen zonder winstoogmerk onder de aanvullende paritaire comités ressorteren¹⁶. Thans was dit nog enkel het geval voor sommige werknemers van v.z.w.'s in zover de vereniging, ter realisering van haar statutaire doelstellingen een zekere activiteit ontplooit waarvoor een paritair comité bevoegd is en in zoverre het gaat om een zelfstandige eenheid. (De werknemers tewerkgesteld in een restaurant van een v.z.w. ressorteerden reeds onder het Nationaal paritair comité voor het hotelbedrijf, nr. 63).

Het is mogelijk in het raam van de aanvullende paritaire comités paritaire subcomités op te richten, bij voorkeur met een duidelijke bevoegdheidsomschrijving. Indien men zou komen tot autonome subcomités schiet men het doel van aanvullende paritaire comités voorbij.

Tenslotte dient opgemerkt dat de oprichting van de aanvullende paritaire comités reeds werd aange-

¹⁴ Zie omtrent de problematiek rond de paritaire subcomités: De nieuwe en hernieuwde paritaire comités, *op cit.*, p. 1237 e.v.

¹⁵ De werknemers van de representatieve werkgevers- en werknemersorganisaties zullen b.v. ressorteren onder de aanvullende paritaire comités.

¹⁶ Verscheidene v.z.w.'s ressorteren thans reeds onder het Nationaal paritair comité voor de gezondheidsdiensten. De wettigheid van dit comité kan betwist worden; J. Petit, *De collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités*, 1969, p. 242; zie ook Arbeidshof Brussel, 3de K., 25 maart 1974, *J.T.T.*, 1974, 234.

vat¹⁷. Het nieuw Aanvullend paritair comité voor de werklieden is bevoegd voor de "werknemers die hoofdzakelijk handarbeid verrichten en onder geen eigen paritair comité ressorteren en voor hun werkgevers". Het nieuw Aanvullend paritair comité voor de bedienden is bevoegd voor "de werknemers die hoofdzakelijk hoofdarbeid verrichten en onder geen eigen paritair comité ressorteren en voor hun werkgevers (de industriële, niet-industriële en gemengde sectoren; de sector van de vrije beroepen, enz.)". Het is voorzeker gewenst dat deze oprichtingsbesluiten slechts zouden van kracht worden (volgens de bepalingen van de betrokken besluiten op het ogenblik van de publicatie van het benoemingsbesluit van de leden)¹⁸ op het ogenblik dat een zekere consensus bereikt is over het aantal paritaire comités dat wenselijk is. Inderdaad voor belangrijke sectoren dienen de paritaire comités nog heropgericht te worden (bouw-

¹⁷ Het bericht bedoeld bij artikel 36 van de C.A.O.-wet werd voor het (nieuw) Aanvullend paritair comité voor de werklieden gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 3 september 1974; het comité werd opgericht bij Koninklijk Besluit van 4 november 1974 (B.S. 7 december 1974).

Voor het (nieuw) Aanvullend paritair comité voor de bedienden werd het bericht bedoeld bij artikel 36 gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 3 september 1974; het Oprichtingsbesluit van 4 november 1974 werd gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 19 december 1974.

Deze besluiten worden slechts van kracht op de datum van de publikatie in het Belgisch Staatsblad van de benoeming van de leden.

¹⁸ De nieuwe en hernieuwde paritaire comités, op cit., p. 1235.

bedrijf, petroleum, scheikunde, metaalconstructie). Naar alle waarschijnlijkheid zal de bevoegdheid van deze belangrijke sectoren nader omschreven en verfijnd worden. Impliciet houdt dit een wijziging in van het residu van bevoegdheid dat aan de aanvullende paritaire comités kan toegewezen worden. Anderzijds worden de aanvullende paritaire comités bevoegd voor de sectoren waarvoor het voornemen bestaat een paritair comité op te richten, wanneer het gaat om werkgevers en werknemers die niet onder de toepassing vielen van het Wetsbesluit paritaire comités (1945). Dit zou in concreto het geval zijn voor de vreemde militaire basissen in België, de opzoekingscentra voor kernenergie¹⁹ en eventueel de opvoedings- en huisvestingsinrichtingen (K.B. 12 augustus 1974, B.S. 10 september 1974, in zoverre de oprichtingsbesluiten van de aanvullende paritaire comités op een vroegere datum van kracht worden dan dit van het Paritair comité voor de opvoedings- en huisvestingsinrichtingen).

Bij de samenstelling van de Aanvullende paritaire comités zullen nog een aantal moeilijke problemen rijzen, b.v. in verband met het aantal leden, de organisaties die dienen vertegenwoordigd te worden en de verdeling van de mandaten.

Jan ROMBOUTS.

Licentiaat in de sociale wetenschappen.

Licentiaat in de staatswetenschappen.

¹⁹ De nieuwe en hernieuwde paritaire comités, op cit., tabel p. 1253.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 14 OKTOBER 1974

Voorzitter: Baron Richard

Raadsheer-verslaggever: de h. Trousse

Advocaat-generaal: de h. Colard

Advocaten: mrs. Fally en Ansiaux

Pers—Recht tot antwoord—1. Gerechtigde—2. Belang—Beoordeling—3. Weigering—Gronden—a) Verband met de geïncrimineerde tekst—Wettige zelfverdediging—b) Zonder noodzaak een derde bij de zaak betrekken—Derde—Begrip.

1. Het recht tot antwoord komt iedere persoon toe die bij name of indirect in een periodiek geschrift is genoemd. Het komt slechts een natuurlijke persoon of een rechtspersoon toe.

2. Alleen de bij name of indirect in een periodiek geschrift genoemde persoon oordeelt over het belang dat hij kan hebben bij de vordering van een antwoord of over de raadzaamheid hiervan.

Door te verklaren dat de weigering tot publikatie van het antwoord geen misdrijf oplevert daar het geïncrimineerde artikel geen aanval of kritiek tegen de genoemde persoon inhoudt, stelt de rechter de uitoefening van het recht tot antwoord afhankelijk van een voorwaarde die de wet niet vereist.

3. a) De opneming van een antwoord mag geweigerd worden indien het niet onmiddellijk in verband staat met de geïncrimineerde tekst, en de rechter kan en moet nagaan of het geschrift een antwoord is in de gewone betekenis van dit woord, maar alleen de genoemde persoon oordeelt over zijn belang om het antwoord te doen opnemen en de wetgever heeft het begrip van wettige zelfverdediging als grond geweerd.

b) Voor de rechtvaardiging van de weigering om een antwoord op te nemen op grond dat dit zonder noodzaak een derde bij de zaak betreft, is vereist dat het antwoord het wettig belang raakt van een natuurlijke persoon of een rechtspersoon, aan wie ten gevolge van het feit dat hij genoemd is, het recht toekomt om persoonlijk het recht tot antwoord uit te oefenen.

Algemene Farmaceutische Bond t/ Castelain

Gelet op het bestreden arrest van 2 oktober 1973, door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1, 2, 3, 4, 5, van de wet van 23 juni 1961 betreffende het recht tot antwoord en 97 van de Grondwet,

doordat, om beklaagde vrij te spreken als uitgever van het tijdschrift Test-Aankoop, die de opnemingsgeweigerd had van eisers antwoord op een artikel van dit periodiek tijdschrift, waarin hij bij name werd genoemd, om de civielrechtelijke vordering van eiser te verwerpen en deze te veroordelen in alle kosten met inbegrip van de kosten gemaakt door de openbare partij, het arrest verklaart dat de tekst van genoemd artikel "geen enkele aanval of kritiek tegen de burgerlijke partij inhoudt", "dat de ratio van de wet van 23 juni 1961 zowel als het geheel van de bepalingen ervan insluiten dat niet volstaat dat een persoon wordt genoemd om hem het recht tot antwoord te verschaffen, dat bovendien een zinsverband vereist is, waarin ofwel een aanval of een kritiek tegen die persoon wordt geleverd ofwel onjuiste verklaringen haar worden toegeschreven, of zelfs juiste verklaringen, maar die vertrouwelijk werden afgelegd", dat een recht tot antwoord "niet is gerechtvaardigd, wanneer de geïncrimineerde tekst een naam vermeldt, zonder er enig belang aan te hechten, zodat de niet-vermelding ervan geenszins de gedachte of de beschrijving, die het voorwerp van het zinsverband opleveren, zou wijzigen, wanneer er slechts met lof over de genoemde persoon wordt gesproken, of nog wanneer volgens het zinsverband, zoals ten deze, aan de genoemde persoon verklaringen worden toegeschreven, waarvan de werkelijkheid niet wordt betwist en waaruit niet blijkt dat zij iemand zouden kunnen schaden",

terwijl het recht tot antwoord van wie ook in een periodiek tijdschrift bij name is genoemd, algemeen en absoluut is en dat geen onderscheid dient te worden gemaakt naar gelang dat een persoon al dan niet werd genoemd ter gelegenheid van een aanval of een kritiek te zijnen opzichte of om enige andere reden, vermits alleen het wettig belang van de genoemde persoon in aanmerking moet worden genomen en dit wettig belang ten deze noodzakelijk hieruit blijkt dat volgens het geïncrimineerde artikel eiser, die een verbond van farmaceutische beroepsverenigingen is, zou hebben verklaard dat de apothekers de wetgeving ten volle in acht nemen, hetgeen de steller van het artikel juist betwijfelt, waaruit volgt dat het arrest de uitoefening van het recht tot antwoord afhankelijk stelt van voorwaarden, die de wet geenszins vereist :

Overwegende dat de bewoordingen van artikel 1 van de wet van 23 juni 1961, die in het middel is vermeld, algemeen en absoluut zijn ; dat zij het recht tot antwoord opleveren voor iedere persoon die hetzij bij name of onrechtstreeks is genoemd ; dat zij aan de aldus genoemde persoon alleen het recht overlaten te oordelen over het belang dat hij kan hebben bij de vordering van dit antwoord, alsmede over de raadzaamheid hiervan ; dat het dienaangaande aan de rechtbanken niet behoort de redenen na te gaan die vanwege de genoemde persoon aanleiding gaven tot antwoord ;

Dat, door te verklaren dat de ten laste gelegde weigering tot publikatie geen misdrijf oplevert op grond dat "het zinsverband" van het artikel, waartegen eiser zijn recht tot antwoord heeft laten gelden, "geen enkele aanval of kritiek tegen hem inhoudt", het arrest de uitoefening van het recht tot antwoord afhankelijk stelt van een voorwaarde die de wet geenszins vereist ;

Dat het middel gegrond is ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1, 2, 4, 5, van de wet van 23 juni 1961 betreffende het recht tot antwoord, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat, om beklaagde vrij te spreken, de civielrechtelijke vordering van eiser te verwerpen en deze te veroordelen in alle kosten, met inbegrip van de kosten gemaakt door de openbare partij, het arrest verklaart dat de meeste afzonderlijke punten van het antwoord niet in onmiddellijk verband met de geïncrimineerde tekst staan en, daar het antwoord in zijn geheel moet worden gepubliceerd, de publikatie zelf ervan in zijn geheel mag worden geweigerd,

terwijl blijkens het vergelijkend onderzoek van de tekst van het kwestieus artikel en die van het antwoord de eerste in onmiddellijk verband staat met de tweede, vermits enerzijds, de steller van het artikel wil aantonen dat vele apothekers inbreuk op de wet plegen, door op mondeling verzoek alleen van de klanten een geneesmiddel te verkopen, waarvan de aflevering afhankelijk is gesteld van de overlegging van een doktersvoorschrift en door eveneens de meest uiteenlopende geneesmiddelen voor te schrijven aan de klanten die over rugpijn klagen en anderzijds eiser in zijn antwoord essentieel gepoogd heeft zijn door de steller van het artikel overgenomen verklaring uit te leggen en te rechtvaardigen, volgens welke de apothekers de wetgeving meestal in acht nemen, waaruit volgt dat het arrest, buiten de schending van het begrip van onmiddellijk verband met de geïncrimineerde tekst in de zin van artikel 3, 1° van de wet van 23 juni 1961, de bewijskracht miskent van die tekst alsmede van de verklaringen, waarvan eiser de opnemings als antwoord heeft gevorderd ;

Betreffende de ontvankelijkheid van het middel :

Overwegende dat verweerder opwerpt dat de grieven van eiser in werkelijkheid twee van elkaar onderscheiden middelen opleveren en dat hij de wettelijke bepalingen waarvan de schending in elk van die middelen wordt aangevoerd, niet apart heeft vermeld ;

Overwegende dat de burgerlijke partij die zich in casus voorziet, geen melding moet maken van de wetten, die naar haar mening werden geschonden ;

Dat het middel van niet-ontvankelijkheid niet kan worden aangenomen ;

Betreffende het middel :

Overwegende dat weliswaar artikel 3 van de wet van 23 juni 1961 de weigering van opnemings van een antwoord toelaat indien laatstgenoemd antwoord niet onmiddellijk in verband staat met de geïncrimineerde tekst, dat de rechtbanken kunnen en moeten nagaan of het geschrift een antwoord in de gewone betekenis van dit woord oplevert ;

Overwegende dat, om te beslissen dat het antwoord

niet kan worden beschouwd als in onmiddellijk verband met de geïncrimineerde tekst te staan, het arrest erop wijst dat "de ratio van de wet van 23 juni 1961 zowel als het geheel van haar bepalingen insluiten dat het niet volstaat dat een persoon wordt genoemd om hem het recht tot antwoord te verlenen; dat bovendien een zinsverband vereist is, waarin ofwel een aanval of een kritiek tegen die persoon wordt geleverd, ofwel onjuiste verklaringen haar worden toegeschreven, of zelfs juiste verklaringen, maar die vertrouwelijk werden afgelegd; dat inderdaad, zoals hieraan wordt herinnerd in de parlementaire voorbereiding, het recht tot antwoord hoofdzakelijk zijn verantwoording vindt in het begrip van wettige verdediging; dat die verantwoording ontbreekt, wanneer de geïncrimineerde tekst een naam noemt, zonder hieraan enig belang te hechten, zodat het weglaten van die naam geenszins het zinsverband zou wijzigen, of wanneer er slechts met lof over de genoemde persoon wordt gesproken, of nog wanneer, zoals ten deze, volgens het zinsverband aan de genoemde persoon verklaringen worden toegeschreven, waarvan de werkelijkheid niet wordt betwist en waaruit niet blijkt dat zij iemand zouden kunnen schaden; dat aldus blijkt dat in elk van die gevallen het zinsverband geen enkel antwoord verantwoordt, zodat kan worden beschouwd dat elk antwoord niet in onmiddellijk verband staat met de bestreden tekst"; dat het arrest eraan toevoegt "dat ten deze de meeste elementen die het antwoord opleveren in werkelijkheid geen dergelijk onmiddellijk verband met de geïncrimineerde tekst vertonen";

Overwegende dat, zo het de rechter behoort de feiten vast te stellen, waarop hij zijn beslissing steunt, het aan het Hof behoort na te gaan of eerstgenoemde geen toepassing heeft gemaakt van een onjuist begrip van de wetbepaling, die hij beweert toe te passen;

Overwegende dat, zoals op het eerste middel werd geantwoord, de wet van 23 juni 1961 alleen de persoon die in een periodiek geschrift werd genoemd, het recht overlaat te oordelen over het belang dat hij kan hebben bij de vordering van een antwoord; dat overigens uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de wetgever van 1961 het begrip van wettige verdediging, dat in het ontwerp van de Regering als grond van het recht tot antwoord werd aangenomen, heeft geweerd wegens de moeilijkheid om te bepalen in welke gevallen en op welk ogenblik de door de journalist genoemde persoon zich in staat van wettige verdediging bevindt;

Dat blijkt dat het arrest, dat beslist enkel en alleen om voornoemde redenen dat het antwoord niet in onmiddellijk verband staat met de geïncrimineerde tekst, een restrictieve interpretatie van het begrip van antwoord geeft, die geen enkele grondslag in de wet vindt en het diensten-gevolge niet wettelijk zijn beslissing rechtvaardigt;

Dat het middel gegrond is;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 2, 3, 4, 5 van de wet van 23 juni 1961 betreffende het recht tot antwoord, 1, 5 en 6 van het koninklijk besluit nr. 79 van 10 november 1967 betreffende de Orde der geneesheren,

doordat, om beklagde vrij te spreken, de civielrechtelijke vordering van eiser te verwerpen en hem te veroordelen in alle kosten gemaakt door de openbare partij, het arrest verklaart dat eisers antwoord zonder nood-

zaak een derde bij de zaak betreft, te weten het geneesherenkorps verpersoonlijkt door de raden van de Orde der geneesheren, welke omstandigheid een andere rechtvaardigingsgrond voor de weigering tot opnemning van een antwoord oplevert,

terwijl de provinciale raden van de Orde der geneesheren geen publiekrechtelijke rechtspersoonlijkheid genieten die, bij artikel 1 van het koninklijk besluit van 10 november 1967 slechts aan de Orde der geneesheren zelf wordt toegekend;

Overwegende dat het arrest een andere rechtvaardigingsgrond voor de weigering tot publikatie vindt in het feit dat "het antwoord van de burgerlijke partij (thans eiser) zonder noodzaak een derde bij de zaak betreft, te weten het geneesherenkorps verpersoonlijkt door de raden van de Orde der geneesheren";

Overwegende dat, door "het geneesherenkorps" te noemen zonder andere nadere bepaling, het geïncrimineerde antwoord noch bij name noch impliciet een bepaalde geneesheer en evenmin de Orde der geneesheren bedoelt, aan wie krachtens de artikelen 1 en 3 van het in het middel vermeld koninklijk besluit nr. 79 van 10 november 1967 de rechtspersoonlijkheid is toegekend;

Overwegende dat voor de rechtvaardiging van de weigering om een antwoord op te nemen op grond dat dit antwoord zonder noodzaak een derde bij de zaak betreft, vereist is dat het antwoord het wettig belang raakt van een derde, hetzij een natuurlijke persoon, hetzij een rechtspersoon, aan wie tengevolge van het feit te zijn genoemd, het recht wordt opgeleverd om persoonlijk het recht tot antwoord uit te oefenen;

Overwegende dat volgens artikel 1 van de wet het recht tot antwoord slechts wordt opgeleverd voor een natuurlijke of een rechtspersoon die bij name of impliciet in een periodiek geschrift wordt genoemd;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest, voor zover, rechtdoende omtrent de kosten gemaakt door de openbare partij, het deze ten laste van eiser legt en voor zover, rechtdoende op de civielrechtelijke vordering, het verklaart dat de ten laste gelegde weigering om het antwoord op te nemen geen misdrijf oplevert en dat bij ontstentenis van een bewezen misdrijf het strafrecht niet bevoegd is om kennis te nemen van de civielrechtelijke vordering; laat de kosten van eisers rechtstreekse dagvaarding en de andere kosten van zijn rechtsvordering in beide instanties te zijnen laste;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Veroordeelt verweerder in de kosten;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Luik.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER - 14 NOVEMBER 1974

Voorzitter: de h. Perrichon

Raadsheer-verslaggever: de h. Capelle

Procureur-generaal: de h. Delange

Advocaten: mrs. van Hecke en Dassesse

Echtscheiding—Overeenkomst over de uitkering van art. 301 B.W.

Elke overeenkomst tussen echtgenoten gesloten met het oog op een echtscheiding op grond van bepaalde feiten, waarbij het bedrag van de in art. 301 B.W. bedoelde uitkering wordt vastgesteld, heeft slechts bindende kracht indien zij goedgekeurd wordt door de rechter bij wie het geding tot echtscheiding aanhangig is.

Daarentegen verzet er zich geen enkele wettekst of rechtsregel tegen dat de uit de echt gescheiden echtgenoten na de overschrijving van hun echtscheiding over die uitkering een overeenkomst sluiten zonder zich tot de rechtbank te wenden. Zulke overeenkomst valt onder de toepassing van art. 1134 B.W., zodat de partijen, wanneer ze het bedrag van de uitkering vaststellen, bij hun akkoord elke bepaling kunnen voegen die niet strijdig is met de openbare orde of de goede zeden. Ten deze blijkt dat partijen als definitieve oplossing en zonder voorbehoud het derhalve onveranderlijk bedrag van de overeengekomen uitkering hebben aanvaard.

S. t/ G.

Gelet op het bestreden vonnis, op 8 oktober 1973 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Luik;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 301, 1108, 1128, 1133 en 1134 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het vonnis, hoewel het, met bevestiging van de gronden van de eerste rechter, vaststelt "dat eiseres terecht mag klagen over de onevenredigheid tussen het bedrag van de maandelijkse uitkering van 800 frank en de huidige behoeften van haar onderhoud", afwijzend beschikt op de vordering tot gerechtelijke vaststelling van de krachtens artikel 301 verschuldigde uitkering, op grond dat "niets er zich tegen verzet dat tussen de partijen overeenkomsten gesloten worden over de uitkering tot onderhoud na echtscheiding en dat die overeenkomsten vallen onder artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek",

terwijl, eerste onderdeel, de in artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde uitkering deelt in het karakter van openbare orde van de instelling van de echtscheiding waarmee ze is verbonden en als zodanig ressorteert onder de taak van de rechter die beoordeelt of er al dan niet grond bestaat om ze aan de onschuldige echtgenoot toe te kennen en die zich naar de gebiedende regels moet gedragen;

tweede onderdeel, de in artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde uitkering tegelijk het karakter heeft van een levensonderhoud en van een vergoeding, aangezien ze er tegelijkertijd toe strekt, enerzijds, om het nadeel te vergoeden dat de onschuldige echtgenoot lijdt door de beëindiging van het samenleven en, anderzijds, om hem door periodieke betalingen bestaansmiddelen te verschaffen, hetgeen ten gevolge heeft dat, om aan de onschuldige echtgenoot bestaansmiddelen te verschaffen, de partijen niet mogen beschouwd worden onherroepelijk verbonden te zijn door een overeenkomst die meer dan twintig jaar geleden gesloten werd, wanneer door de vermindering van de koopkracht van de munt het aldan

overeengekomen bedrag de betekenis en doeltreffendheid niet meer heeft die het op dat ogenblik bezat;

Over het middel in zijn geheel:

Overwegende dat elke overeenkomst tussen echtgenoten gesloten met het oog op een echtscheiding op grond van bepaalde feiten en waarbij het bedrag van de in artikel 301 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde uitkering wordt vastgesteld, enkel bindende kracht heeft indien zij goedgekeurd wordt door de rechter bij wie het geding tot echtscheiding aanhangig is, omdat genoemde uitkering deelt in het karakter van openbare orde van de instelling van de echtscheiding waarmee ze is verbonden en als dusdanig ressorteert onder de taak van de rechter;

Overwegende dat daarentegen geen enkele wettekst of rechtsregel er zich tegen verzetten dat de uit de echt gescheiden echtgenoten, na de overschrijving van hun echtscheiding, over voornoemde uitkering een overeenkomst aangaan zonder zich tot de rechtbanken te wenden;

Dat een dergelijke overeenkomst tussen personen die niet meer gehuwd zijn onder de toepassing valt van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek, zodat de partijen, wanneer ze het bedrag vaststellen van de uitkering, welke tegelijk het karakter heeft van een levensonderhoud en van een vergoeding, die de ene van de andere zal ontvangen, bij hun akkoord elke bepaling kunnen voegen die niet strijdig is met de openbare orde of de goede zeden;

Overwegende dat blijkens de overwegingen van het vonnis, die betrekking hebben op artikel 5 van de overeenkomst die na de overschrijving van hun echtscheiding tussen de partijen werd gesloten, eiseres als "definitieve ... oplossing" en zonder voorbehoud het derhalve onveranderlijk bedrag van de overeengekomen uitkering heeft aanvaard;

Dat geen enkel onderdeel van het middel kan worden aangenomen;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 26 NOVEMBER 1974

Voorzitter: de h. Naulaerts

Raadsheer-verslaggever: de h. Capelle

Advocaat-generaal: de h. Duchatelet

Advocaat: mr. Fally

Hinder—Door gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting met regelmatige vergunning—Rechtsmacht van de hoven en rechtbanken—Sancties.

Geen enkele wettelijke bepaling ontslaat de regelmatige vergunninghoudende exploitant van een gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting van de verplichting om geen nadeel toe te brengen, met name om aan een ander geen stoornis toe te brengen die de maat van de gewone ongemakken van buurschap overschrijft.

De hoven en rechtbanken van de rechterlijke macht zijn bevoegd om kennis te nemen van de rechtsvorderin-

gen op grond van het nadeel dat de exploitatie van zulke inrichting veroorzaakt.

Als de rechter het bestaan vaststelt van een abnormale schade die aan zulke exploitatie inherent is, mag hij, krachtens de regels van het burgerlijk recht, bevelen dat de verplichting om geen nadeel toe te brengen in natura wordt uitgevoerd en dat daartoe in de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting alle werken worden gedaan die niet strijdig zijn met die welke door de administratieve overheid in het algemeen belang werden voorgeschreven en die het bestaan zelf van de inrichting niet in het gedrang brengen.

Door te bevelen dat de exploitatie tijdens de aanpassingswerken moet worden stopgezet, overschrijdt de rechter de grenzen van zijn bevoegdheid.

Depiesse t/ Firre en Berque

Gelet op het bestreden vonnis, op 13 november 1973 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Aarlen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 25, 29, 30, 92, 93 van de Grondwet, 1, 2, 10, 24 van titel 1 van het algemeen reglement voor de arbeidsbescherming, goedgekeurd bij het besluit van de Regent van 11 februari 1946, 1 van genoemd besluit van de Regent van 11 februari 1946, 1142, 1143, 1144, 1145, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat eiser in zijn conclusie had doen gelden dat hij bij beslissing van 6 april 1970 van het college van burgemeester en schepenen van de stad Virton de vergunning had gekregen om op de eerste verdieping van het gebouw aan de Dokter Jeantystraat, 9, te Virton een dancing te openen, en het vonnis, rechtdoende op de rechtsvordering van de verweerders, eiser veroordeelt om op zijn kosten, onder het toezicht en de leiding van een deskundige, alle door deze laatste voorgeschreven werken uit te voeren en om alle nodige maatregelen als vermeld in zijn rapport te nemen, de stopzetting beveelt van de exploitatie van een bar-dancing-discotheek in het litigieuze lokaal en zegt dat deze exploitatie pas mag hervat worden wanneer die werken voltooid zijn, door de deskundige gecontroleerd en volgens hem voldoende zijn om aan de burenhinder een einde te maken, met name op grond "dat appellant (thans eiser) aanvoert dat de geïntimeerden (thans verweerders) niet mogen klagen daar een beslissing van 6 april 1970 van het college van burgemeester en schepenen van de stad Virton de opening van de litigieuze dancing heeft toegestaan ... ; ... dat de verplichting van een administratieve vergunning niet volstaat om de exploitant te beschermen tegen de burgerlijke vorderingen van de burenen ; ... dat het exploiteren van een bar-dancing zonder de passende maatregelen te treffen om burenhinder te voorkomen als een fout moet worden beschouwd",

terwijl, wanneer aan derden abnormale schade wordt veroorzaakt door een fout in de exploitatie van een gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting, die van de uitvoerende macht regelmatig een vergunning heeft gekregen overeenkomstig de artikelen 1, 2 en 10 van titel I van het algemeen reglement voor de arbeidsbescherming, goedgekeurd bij het besluit van de Regent van 11 februari 1946, de rechtbanken van de rechterlijke macht

niet, zonder machtsoverschrijding te begaan, de uitvoering van werken mogen bevelen die afbreuk kunnen doen aan het bestaan zelf van de inrichting en ook niet de sluiting of de stopzetting van de exploitatie ervan bevelen (schending van de artikelen 25, 29, 30, 92, 93 van de Grondwet, 1, 2 en 10 van titel 1 van voormeld algemeen reglement en 1 van genoemd besluit van de Regent van 11 februari 1946),

en terwijl de rechtbank, door een uitvoering in natura te bevelen van de ten deze op eiser rustende verplichting om geen nadeel toe te brengen, een verkeerde toepassing doet van de burgerrechtelijke bepalingen inzake de overtreding van deze verplichting (schending van dezelfde wettelijke bepalingen en van de artikelen 1142, 1143, 1144, 1145, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek en 24 van titel I van voormeld algemeen reglement) :

Overwegende dat geen enkele wettelijke bepaling de regelmatig vergunninghoudende exploitant van een gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting ontslaat van de verplichting om geen nadeel toe te brengen, met name om aan een ander geen stoornis toe te brengen die de mate van de gewone ongemakken van buurschap overschrijdt ;

Overwegende dat de hoven en rechtbanken van de rechterlijke macht bevoegd zijn om kennis te nemen van de rechtsvorderingen op grond van het nadeel dat de exploitatie van een dergelijke inrichting veroorzaakt ;

Dat, wanneer de rechter, zoals in het onderhavig geval, het bestaan vaststelt van een abnormale schade die inherent is aan zulk een exploitatie, hij, krachtens de regels van het burgerlijk recht, mag bevelen dat de verplichting om geen nadeel toe te brengen in natura wordt uitgevoerd en dat, daartoe, in de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichting alle werken worden gedaan die niet strijdig zijn met die welke door de administratieve overheid in het algemeen belang werden voorgeschreven en die het bestaan zelf van de inrichting niet in het gedrang brengen ;

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan niet blijkt dat de door de deskundige voorgestelde werken en maatregelen waarvan het vonnis de uitvoering beveelt het bestaan zelf van de vergunninghoudende inrichting in gevaar kunnen brengen ;

Doch overwegende dat, door te bevelen dat de exploitatie van eiser moet stopgezet worden totdat hij de door de deskundige vastgestelde aanpassingswerken heeft uitgevoerd onder diens toezicht en op voorwaarde dat deze ze goedkeurt, de rechter de grenzen van zijn bevoegdheid heeft overschreden ;

Dat het middel in zoverre gegrond is ;

Om die redenen ,

Vernietigt het bestreden vonnis in zoverre het, rechtdoende op de hoofdvordering, de stopzetting van de exploitatie van eiser in het litigieuze lokaal beveelt en beslist dat deze exploitatie pas mag hervat worden wanneer de door de deskundige voorgeschreven werken voltooid zijn, door hem gecontroleerd en volgens hem voldoende zijn om aan de burenhinder een einde te maken ;

Verwerpt de voorziening voor het overige ;

Beveelt dat van dit arrest melding wordt gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat hierover door de feiten-rechter worde beslist ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Neufchateau, zitting houdend in hoger beroep.

NOOT—Een zeer volledig overzicht van de rechtspraak in de jaren 1969-1972 over de hinder uit nabuurschap wordt gegeven door RAYMOND DERINE, *T.P.R.*, 1973, 796-826, nrs. 17-50. Betreffende de sancties zie men nr. 48, blz. 814.

Uit recente rechtspraak kan het volgende worden geciteerd : Cass., 19 oktober 1972, *R.W.*, 1972-73, 1282 (geluid van elektrische generatoren ; bij dit arrest schreef BERNARD DE CLIPPEL een algemeen overzicht in *J.T.*, 1974, 114) ; Hof Brussel, 30 oktober 1972, *Pas.*, 1973, II, 40 (lawaaï van industriële activiteit ; vordering door huurders van naburige goederen) ; Hof Brussel, 11 december 1973, *R.W.*, 1974-75, 423 (stof door afbraak ; over het probleem zie men ook Cass. fr., 25 oktober 1972, *D.*, 1973, 756, met de noot van HENRI SOULEAU, "La responsabilité pour troubles de voisinage au cours de la démolition d'un immeuble") ; Cass., 10 januari 1974, *R.W.*, 1973-74, 1541, dat Hof Brussel, 15 mei 1972, *Pas.*, II, 147, bevestigt (vordering door de huurders van naburige huizen).

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 6 NOVEMBER 1974

Voorzitter : de h. Naulaerts

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaat : mr. Houtekier

Arbeidsongeval—Herziening—Laatste dag—Verval van recht—Art. 53, lid 2, Ger.W.

De termijn van drie jaar gedurende welke, naar luid van art. 28, lid 2, van de in 1931 gecoördineerde Arbeidsongevallenwetten, de eis tot herziening van de vergoedingen kan ingesteld worden is een fatale termijn waarvan het verstrijken leidt tot het verval van het recht zelf, zonder dat bij toepassing van art. 53, lid 2, Ger.W. de laatste dag, indien hij een zaterdag, een zondag of een wettelijke feestdag is, kan verplaatst worden op de eerstvolgende werkdag.

Gebroeders D'Haeyere e.a. t/ Verschatsse

Gelet op het bestreden arrest, op 14 juni 1973 gewezen door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge ;

Over het middel van niet-ontvankelijkheid door het openbaar ministerie ambtshalve aangevoerd en overeenkomstig artikel 1097 van het Gerechtelijk Wetboek ter kennis gebracht ;

Overwegende dat de voorziening van eiser D'Haeyere Joseph in persoonlijke naam niet onvankelijk is daar hij als zodanig geen partij was in het bestreden arrest ;

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 28, inzonderheid lid 2, van de wetten betreffende de vergoeding der schade voortspuitende uit de arbeidsongevallen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 28 september 1931, en voor zover als nodig, artikel 72, inzonderheid lid 1, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971,

doordat, na te hebben vastgesteld, enerzijds, dat het tussen partijen gesloten akkoord aangaande de vergoeding van de sekwellen van het bedoelde arbeidsongeval op 18 juli 1968 gehomologeerd werd en anderzijds dat de eis tot herziening van gezegd akkoord door verweerder ingesteld werd bij dagvaarding op maandag 19 juli 1971 betekend, het arrest deze eis ontvankelijk verklaart om de reden dat er aanleiding bestaat tot toepassing van artikel 53, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek, luidens hetwelk, indien de vervaldag van een termijn een zondag is, de vervaldag wordt verplaatst op de eerstvolgende werkdag, welk artikel geldt voor de berekening van alle termijnen van alle proceshandelingen, ook van de termijnen van openbare orde ;

terwijl de termijn van drie jaar voor het instellen van de eis tot herziening geen termijn van proceshandeling is, maar wel een termijn van recht of een vaste termijn (*délai préfix*) en derhalve niet vatbaar is voor toepassing van artikel 53, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek noch voor elke andere verlenging ;

Overwegende dat naar luid van het ten deze toepasselijk artikel 28, lid 2, van de wetten betreffende de vergoeding der schade voortspuitende uit de arbeidsongevallen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 28 september 1931, de eis tot herziening van de vergoedingen, gegrond op een verergering of een vermindering van de gebrekkelijkheid van de getroffene, of op zijn overlijden ten gevolge van het ongeval, kan ingesteld worden gedurende drie jaren te rekenen vanaf het akkoord dat tussen partijen is getroffen of vanaf het eindvonnis ;

Dat deze termijn een fatale termijn is waarvan het verstrijken leidt tot verval van het recht zelf, zonder dat bij toepassing van artikel 53, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek de laatste dag, indien hij een zaterdag, een zondag of een wettelijke feestdag is, kan verplaatst worden op de eerstvolgende werkdag ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal gemaakt worden op de kant van de vernietigde beslissing ;

Gelet op de wet van 20 maart 1948, veroordeelt de eisers in de kosten ;

Verwijst de zaak naar het Arbeidshof te Brussel.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

16e KAMER — 18 JUNI 1974

Voorzitter : de h. Vander Haegen

Raadsheren : de hh. de Smedt en Vossen

Advocaat-generaal : de h. Leytens

Advocaten : mrs. F. Coupé en T. Gillon

Advocaat—Plicht tot geheimhouding—Reikwijdte.

De plicht tot geheimhouding van een advocaat raakt de openbare orde, is algemeen en strekt zich uit tot geheel zijn activiteit.

De advocaat is tot geheimhouding verplicht ook wan-

neer bij in de uitoefening van zijn beroep om medeplichtigheid aan het plegen van een misdrijf wordt verzocht. Er anders over beslissen zou erop neerkomen het absoluut karakter van de verplichting tot geheimhouding in het gedrang te brengen.

N.V. Etablissements Delhaize Frères et Cie Le Lion
t/ Goemaere

Overwegende dat de hogere beroepen, regelmatig naar vorm en termijn, ontvankelijk zijn ;

I. Op strafgebied

Overwegende dat beklaagde tot de nietigheid van het gerechtelijk strafonderzoek besluit daar hij vereenzelvd en aangehouden zou zijn op grond van inlichtingen door een advocaat aan de politie verstrekt, in strijd met zijn verplichting tot geheimhouding ;

Overwegende dat de eerste rechter het opgeworpen middel verwierp ; dat hij onder meer overwoog dat de verplichting tot geheimhouding ter zake werd nageleefd daar aan de advocaat die de politie zou hebben verwittigd, door beklaagde geen dienst werd gevraagd die tot de uitoefening van zijn beroep behoort, maar zijn medeplichtigheid aan het plegen van een misdrijf ;

Overwegende dat met de principiële stelling van de eerste rechter niet kan worden ingestemd ;

Overwegende dat het beroepsgeheim van de advocaat immers zijn grondslag vindt in de noodzakelijkheid aan de beoefenaars van dit beroep de nodige waarborgen van betrouwbaarheid te geven, en dit, in het algemeen belang, opdat allen die zich tot hem in vertrouwen wenden, de zekerheid zouden hebben dat zij hem zonder gevaar voor onthulling aan derden hun geheimen kunnen toevertrouwen ;

Overwegende dat de plicht tot geheimhouding de openbare orde raakt ; dat zij algemeen is en zich uitstrekt tot de gehele activiteit van de advocaat (*Pandectes belges, Usages corporatifs des avocats*, nr. 1700 ; S. Sasserath, "Quelques considérations sur le secret professionnel des avocats et magistrats", *R.D.P.*, 1948-49, blz. 127 en vlg. ; C. Van Reepingen, "Remarque sur le secret professionnel de l'avocat", *J.T.*, 1959, blz. 37 ; *A.P.R.*, *Huiszoeking en beslag in strafzaken*, nr. 510) ;

Overwegende dat hieruit volgt dat de advocaat tot geheimhouding is verplicht ook wanneer hij, in de uitoefening van zijn beroep, om een medeplichtigheid aan het plegen van een misdrijf wordt verzocht ; dat er anders over beslissen erop zou neerkomen het absoluut karakter van de verplichting tot geheimhouding in het gedrang te brengen ;

Overwegende dat beklaagde ter zake de schending van het beroepsgeheim onder meer afleidt uit de omstandigheden dat hij op 19 februari 1974 zonder voorafgaande afspraak in contact zou zijn getreden met een advocaat die zich tijdens het onderhoud gedurende een tiental minuten zou verwijderd hebben ; dat hij om 17 uur 40 aangehouden werd dichtbij het gebouw waar het kantoor van die advocaat gevestigd is, nadat de politie door een onbekende verwittigd werd dat hij tussen 17 uur 30 en 18 uur in de buurt van de Universiteit te Brussel zou kunnen worden aangetroffen ;

Overwegende dat het bewijs van de opgeworpen nietigheid niet afdoend geleverd wordt door de door be-

klaagde naar voren gebrachte feitelijke omstandigheden ; dat deze nietigheid immers steunt op de onbetrouwbare beweringen van beklaagde, wiens gehele bedrieglijke activiteit gekenmerkt is door misbruik van vertrouwen, leugen en chantage ; dat beklaagde bovendien in de loop van het onderzoek tegenstrijdige verklaringen aflegde ; dat zijn gemis aan oprechtheid onder meer blijkt uit het feit dat hij ter zitting voor het Hof beweerde dat hij zich op 19 februari 1974 tot een eerste advocaat had gewend terwijl hij, bij een vorig verhoor, het in contact treden met die advocaat vóór 4 februari 1974 situeerde ;

Overwegende bovendien dat geenszins uitgesloten is dat beklaagde een derde persoon in kennis gesteld heeft van zijn voornemen om op bewuste dag de bovenvermelde advocaat te raadplegen of dat zijn aanwezigheid ter plaatse door een andere persoon dan de advocaat aan de politie bekend gemaakt werd ;

Overwegende dat hieruit volgt dat de beweerde nietigheid niet bewezen is ; dat het gerechtelijk strafonderzoek derhalve regelmatig is ;

Overwegende dat de door de eerste rechter voor vaststaand geachte feiten bewezen zijn gebleven door het onderzoek voor het Hof gedaan ; dat de eerste rechter terecht bij toepassing van artikel 65 van het Strafwetboek, slechts één enkele straf heeft uitgesproken ;

Overwegende dat de eerste rechter een te strenge toepassing heeft gedaan van de strafwet ; dat, rekening houdend met het onberispelijk verleden van beklaagde en zijn familiale toestand, de hiernabepaalde straf als meer aangepast voorkomt ; dat er geen aanleiding toe bestaat beklaagde te ontzetten uit de rechten bedoeld bij artikel 31 van het Strafwetboek ;

II. Op burgerlijk gebied :

Overwegende dat de eerste rechter oordeelkundig over de eis van de burgerlijke partij heeft beslist.
(...)

ARBEIDSHOF TE GENT AFDELING BRUGGE

2e KAMER – 16 SEPTEMBER 1974

Voorzitter : de h. M. Van Kerkhove

Advocaten : mrs. R. Boccart en Fr. De Luyck

Comité voor veiligheid en gezondheid—Personeelsafgevaardigde—Bescherming—Sluiting van onderneming—Overplaatsing in andere bedrijfseenheid—Geen verplichting—Raadpleging van paritair comité—Geen verplichting.

Indien een onderneming, in casu een filiaal dat een technische bedrijfseenheid vormt, volledig wordt gesloten, heeft de werkgever niet de verplichting om de afgedankte beschermde werknemers op te nemen in andere bedrijfseenheden gevestigd in andere steden.

Bij volledige stopzetting van de activiteit van een onderneming dient het paritair comité niet vooraf te worden geraadpleegd daar er geen mogelijkheid meer bestaat van misbruik vanwege het ondernemingshoofd m.b.t. de beschermde werknemer.

N.V. Sarma t/ Creyf

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering ingeleid door geïntimeerde bij exploit van gerechtsdeurwaarder W. Cailliau te Sint Lambrechts-Woluwe van 4 januari 1972 ertoe strekte appellante te doen veroordelen om hem te betalen de som van 265.542 frank als schadevergoeding wegens zijn afdanking als effectief lid van het Comité voor veiligheid en gezondheid ;

Overwegende dat het vonnis a quo de vordering ontvankelijk en gegrond verklaarde, omdat appellante, toen zij besliste tot de afschaffing van haar afdeling te Brugge wegens economische redenen, vooraf het initiatief diende te nemen om zich te wenden tot het paritair comité dat aldsdan de echtheid van de aangehaalde redenen diende na te gaan ten opzichte van het ontslag van geïntimeerde als verkozene ;

dat het bestreden vonnis van oordeel was, dat bij verwaarlozing van deze substantiële vorm, bestaande in het verzoeken om een beslissing van het paritair comité, appellante onbetwistbaar faalde, daar zij vóór dit advies zelfs geen opzegging mocht betekenen ;

Overwegende dat uit de aan het arbeidshof voorgelegde stukken blijkt :

1) dat geïntimeerde sedert 6 november 1962 als arbeider in dienst was van appellante en in de loop van zijn tewerkstelling werd verkozen tot werknemersafgevaardigde in het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen ;

2) dat bij aangetekend schrijven van 23 juni 1970 appellante geïntimeerde mededeelde, dat een einde werd gemaakt aan zijn arbeidscontract en dat de wettelijke opzeggingstermijn een aanvang zou nemen op 18 januari 1971 om te eindigen op 31 januari 1971 ;

3) dat geïntimeerde op 3 juli 1970 als lid van het comité voor veiligheid en gezondheid, aangetekend de re-integratie vroeg in het bedrijf ; dat deze zelfde vraag tot wederopneming door geïntimeerde en zijn vakvereniging werd herhaald bij aangetekend schrijven van 1 februari 1971 ;

4) dat appellante bij schrijven van 5 februari 1971 de rechtskundige dienst van het Algemeen Christelijk Vakverbond liet weten, dat de filiaal te Brugge waar geïntimeerde was tewerkgesteld en waar hij deel uitmaakte van het Comité voor veiligheid en gezondheid op 31 januari 1971 werd gesloten ; dat appellante er in dit schrijven aan toevoegde, dat dit voornoemd comité ophield te bestaan en daarmee ook de bijzondere bescherming toegekend aan de leden van dit comité ;

Overwegende dat vaststaat dat het filiaal van appellante, namelijk haar exploitatiezetel te Brugge, volledig werd gesloten op 31 januari 1971 ;

Overwegende dat er derhalve op dit ogenblik een einde werd gesteld aan de technische bedrijvigheid te Brugge, zodat appellante niet de verplichting had om de afgedankte beschermde werknemers op te nemen in andere bedrijfseenheden, d.i. in één van haar exploitatiezetels die "in casu" in sommige andere steden zijn gevestigd ;

Overwegende dat de Wet van 10 juni 1952 de raadpleging van het paritair comité heeft voorgeschreven om elke voor de beschermde werknemers nadelige discriminatie te voorkomen (Cass., 13 januari 1971 ; J.T.T., 1971, 124) ;

Overwegende dat inderdaad de wettelijke bescherming

van de leden van de ondernemingsraad en van het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen werd ingevoerd, niet ten gunste van de persoon van de beschermde werknemer, zodat hij in het bedrijf een bevoorrechte positie zou innemen, maar uitsluitend om de functie en het bekleden ervan te beschermen tegen de willekeur van het ondernemingshoofd en tevens zijn onafhankelijkheid te vrijwaren ;

Overwegende derhalve wanneer een onderneming haar werkzaamheid volledig stopzet en haar personeel volledig ontslaat er geen mogelijkheid meer bestaat van misbruik vanwege het ondernemingshoofd tegen de beschermde werknemer, zodat het paritair comité niet voorafgaandelijk moet geraadpleegd worden ;

Op die gronden,

Het Arbeidshof,

Rechtdoende op tegenspraak ; verklaart het hoger beroep ontvankelijk en gegrond ; doet het bestreden vonnis teniet en opnieuw wijzende ; verklaart de oorspronkelijke vordering van geïntimeerde ontvankelijk, doch wijst ze af als ongegrond.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ANTWERPEN

11e KAMER – 28 NOVEMBER 1974

Voorzitter : de h. P. Quanjard

Openbaar ministerie : de h. I. Van Hoorebeke

Advocaten : mrs. G. Vandendriessche, E. Ooms en

H. Wagemans

1. Vennootschap—Ontbreken van de affectio societatis—Nietigverklaring ambtshalve—Werking ex nunc—Vereffening—Faillietverklaring—2. Faillissement—Beheerder van vennootschappen die voor eigen rekening op naam van de vennootschappen handel drijft.

1. Het doen van een inbreng met de bedoeling een gescheiden patrimonium tot stand te brengen en met behulp van dit patrimonium samen te werken om winst te maken en ze te verdelen, is het essentiële voorwerp van het vennootschapscontract.

Als blijkt dat de stichters nooit die bedoeling gehad hebben dient de vennootschap nietig verklaard te worden.

Daar de nietigheid steunt op een grond van openbare orde, mag de rechtbank ze ambtshalve uitspreken binnen het kader van een vordering waarbij de vennootschap betrokken is.

De nietigheid heeft uitwerking ex nunc en er moet tot vereffening van de vennootschap overgegaan worden. In casu wordt de faillietverklaring uitgesproken daar de voorwaarden daartoe vervuld zijn.

2. Handelaar is de beheerder die voor eigen rekening op naam van verschillende vennootschappen continu daden van koophandel verricht en de vennootschappen slechts gebruikt met de gedachte op die wijze zijn aansprakelijkheid te kunnen beperken, maar zonder de wil de vennootschappen een eigen leven te geven. Hij dient failliet verklaard te worden als de voorwaarden daartoe vervuld zijn.

Faill. N.V. Gevera t/ N.V. Wacutec e.a.

Overwegende dat de eis ertoe strekt eerste en tweede gedaagde te zien en horen nietig verklaren bij gebreke aan enige affectio societatis en slechts gediend hebben- de als dekmantel voor de persoonlijke activiteiten van derde en vierde gedaagde ;

derde en vierde gedaagde zich derhalve te horen ver- oordelen in staat van faillissement, bijgevolg een curator belast met de bewerking der vereffening te zien aanstel- len, de datum van staking van betalingen voorlopig te zien vaststellen, alle nodige maatregelen door de wet ter vrijwaring der belangen der schuldeisers te zien bevelen ;

Gezien het tussenvonnis van 28 juni 1974 van deze ka- mer, waarbij de heropening der debatten bevolen werd ; (...)

Overwegende dat de rechtbank haar beslissing baseert op volgende motieven :

1. Uit de voorgelegde en ter beschikking zijnde stuk- ken blijkt dat volgende vennootschappen regelmatig naar de vorm gesticht werden :

– de n.v. Wacutec volgens publikatie van 19 maart 1970, nr. 649/2, ingeschreven in het handelsregister van Antwerpen onder het nummer 183.018 ;

– de n.v. Gevera volgens publikatie van 18 november 1972, nr. 3120/12, ingeschreven in het handelsregister van Antwerpen onder het nummer 192.175 ;

– de n.v. Tova volgens publikatie van 4 augustus 1973, nr. 2665/1, ingeschreven in het handelsregister van Ant- werpen onder het nummer 195.360.

Derde en vierde verweerder hebben in deze vennoot- schappen een beheerdersfunctie. De regelmatigheid van hun aanstelling in die kwaliteit wordt niet ontkend of betwist.

De n.v. Gevera werd op dagvaarding in faillissement verklaard bij vonnis van de elfde kamer van deze recht- bank in dato 2 mei 1974.

2. De curator heeft o.m. gesteld dat gefailleerde ven- nootschap Gevera enkel inkomende facturen bezat ter- wijl niets van de binnengekomen goederen, voorwerp van de facturen, nog in enig actief terug te vinden was.

Overigens stelde hij dat geen der vennootschappen enige regelmatige boekhouding bezat waaruit hun werke- lijk afzonderlijk bestaan afgeleid kon worden.

Verweerders antwoordden hierop mondeling ter zit- ting van 27 juni 1974 en schriftelijk in hun conclusies voor eerste drie verweerders, neergelegd op dezelfde zit- ting, dat al die goederen volgens uitgaande facturen van Gevera voor een deel aan hen verkocht waren en overi- gens nog voorhanden waren, terwijl zij uitdrukkelijk stelden dat de vennootschappen een volledig regelmatige boekhouding hadden.

In haar tussenvonnis van 28 juni 1974 heeft de recht- bank de heropening der debatten bevolen om verweer- ders de gelegenheid te geven hun regelmatige boekhou- ding voor te leggen en de goederen, die het actief van de n.v. Gevera nog zouden uitmaken ter beschikking te stel- len van eiser q.q., curator van de n.v. Gevera.

3. Thans zeggen de eerste drie verweerders dat van de goederen die nog het actief van n.v. Gevera zouden uit- maken, in tegenstelling met hun bewering ter zitting van 27 juni 1974, niets meer voorhanden is.

Wel trachten zij aan te tonen dat deze vennootschap een deel dezer goederen zou verkocht hebben aan n.v. Wacutec en leggen zij een reeks facturen voor om deze stelling te bewijzen. Niets maakt het echter mogelijk de echtheid van de facturen te onderzoeken : zij werden in geen enkele boekhouding regelmatig geboekt en er is geen spoor van enige betaling aan n.v. Gevera.

Anderzijds worden voor eerste twee verweerders enke- le boeken, die regelmatig volgens de wet gevisieerd zijn, voorgelegd.

Uit een summier onderzoek blijkt onmiddellijk dat de- ze boeken niet overeenkomstig de wettelijke voorschrif- ten gehouden zijn : zij bevatten of helemaal niets, of slechts inschrijvingen van oude datum of verkeerde in- schrijvingen, die niet op het boek in kwestie betrekking hebben.

In geen geval blijkt uit de voorgelegde boeken dat de vennootschappen een werkelijk afzonderlijke realiteit als rechtspersoon gehad hebben, d.w.z. met afgescheiden pa- trimonium en eigen actief en passief.

Dezelfde constatering dient echter gemaakt voor de n.v. Gevera, die evenmin over regelmatige boekhouding beschikte. Sommige van hare transacties zijn eenvoudig doch zonder inachtneming van enig boekhoudkundig principe in een schoolschrift opgeschreven.

Voor geen van de vennootschappen wordt ook maar een poging gedaan enig idee te geven van een juiste boekhoudkundige situatie aan de hand van andere ele- menten, die blijkbaar niet ter beschikking zijn.

4. De drie vennootschappen, hoewel regelmatig ge- sticht naar de vorm, hebben nooit een reële afzonderlijke entiteit gevormd onderscheiden tussen elkaar en van de persoon van derde verweerder.

Zij hadden hun zetel op het oude of nieuwe adres van derde verweerder en werden blijkbaar vanuit en/of in zijn woning door hem gebruikt, veeleer dan beheerd, aan- gezien er geen afzonderlijk patrimonium te beheren was, bij ontbreken van bestaan.

Er is geen onderscheid mogelijk noch boekhoudkun- dig noch wat de realiteit van aanwezige goederen betreft tussen de activa en passiva van de vennootschappen en van derde verweerder. Alleen wat sommige vorderingen betreft steunen deze op een contractueel verband dat tus- sen een van de beweerde vennootschappen en mogelijke schuldeisers en/of debiteurs zou ontstaan zijn.

De wettelijke vennootschappen van art. 2 van de ge- coördineerde wetten op de vennootschappen hebben de rechtspersoonlijkheid wanneer aan de wettelijke voor- waarden voldaan is.

In casu is het echter duidelijk dat in werkelijkheid derde verweerder evenmin trouwens als alle stichters ooit enige uitvoering gegeven heeft, voor zover daar initiaal mogelijk de bedoeling toe bestond, aan het doen van een inbreng, gescheiden van hun eigen vermogen, om zo een patrimonium te doen ontstaan eigen aan elk der vennoot- schappen.

Juist het doen van zulke inbreng met de bedoeling een gescheiden patrimonium tot stand te brengen en met het doel met behulp van dit patrimonium samen te werken op voet van gelijkheid om winst te maken en deze samen te delen, is het essentiële voorwerp van het vennoot- schapscontract.

Als blijkt dat de stichters nooit zulke bedoeling gehad

hebben is de vennootschap niet rechtsgeldig en dient zij nietig te worden verklaard.

Bij de vennootschappen in kwestie is het duidelijk dat de stichters nooit de bedoeling, zoals door de wet is voorgeschreven, gehad hebben, minstens dat zij daaraan op geen enkel moment uitvoering hebben gegeven, zodat de vennootschappen nietig dienen verklaard te worden.

5. Op grond van de Wet van 6 maart 1973 mag de rechtbank de nietigheid van een vennootschap ambtshalve uitspreken binnen het kader van een vordering, waarbij de vennootschap betrokken is en zover de nietigheid steunt op een grond van openbare orde.

In casu wordt de nietigheid niet gevraagd van de n.v. Gevera. Toch is deze aanleggende partij, zij het vertegenwoordigd door de curator aangesteld in haar faillissement.

De nietigheid van de drie vennootschappen steunt op een grond van openbare orde, nl. het ontbreken van de wil om een afgescheiden rechtspersoonlijkheid te scheppen met eigen patrimonium dat als borg zal dienen van de eigen maatschappelijke schulden.

In die omstandigheden meent de rechtbank van ambtswege op dezelfde grond de nietigheid van de n.v. Gevera, hoewel niet gevorderd, te moeten constateren.

6. Op grond van dezelfde wet speelt de uitgesproken nietigheid ex nunc en blijven de verbintenissen, die voor het verleden tussen de vennootschappen en derden zijn tot stand gekomen, volkomen bestaan.

Er moet derhalve overgegaan worden tot de vereffening van die vennootschappen zodat het noodzakelijk is de vereffenaars ter zake aan te stellen.

7. Eerste en tweede verweerster hebben opgehouden te betalen. Zij hebben hun wettelijke verplichting, nl. het houden van de voorgeschreven boeken en het ter beschikking houden van een eigen patrimonium, niet vervuld. Door het niet-uitvoeren van die verplichtingen (het niet-betalen in de zin van het Burgerlijk Wetboek) zijn de belangen van alle schuldeisers in het gedrang gebracht zodat het krediet geschokt is.

De rechtbank is dan ook van oordeel dat ambtshalve het faillissement van beide vennootschappen moet uitgesproken worden omdat anders de strenge bepalingen van de Faillissementswet, meer bepaald wat betreft de niet-tegenstelbaarheid van sommige daden (art. 445 en volgende) niet zou kunnen toegepast worden op de nietig verklaarde vennootschappen voor wat hun tot heden gestelde daden betreft.

8. Derde verweerder heeft continu daden gesteld voor eigen rekening in naam van de verschillende vennootschappen. Uit niets blijkt dat hij de voordelen van zijn transacties in een afgescheiden patrimonium heeft ondergebracht. Hij heeft de vennootschappen alleen maar gebruikt met de gedachte op die wijze zijn aansprakelijkheid te kunnen beperken maar zonder de wil deze een eigen leven te geven.

Derde verweerder is derhalve handelaar.

Ook hij beschikt niet over een regelmatige boekhouding en laat na de bestaande schulden te betalen. Wel stelt hij dat hij geen schulden heeft, aangezien deze eigen zijn aan de vennootschappen. Hij moet zelf beter weten en beseffen dat deze vennootschappen geen eigen bestaan hebben.

Zodoende is er in zijn hoofde staking van betaling en reeds alleen door het feit van zijn totaal onregelmatige handelwijze is zijn krediet geschokt.

De vraag of hij over persoonlijke goederen beschikt en solvabel is, is ter zake niet dienend. Het staat vast dat hij niet betaalt. Of hij kan betalen is zonder invloed op de staking van betalingen.

Derde verweerder dient derhalve failliet te worden verklaard.

9. De rechtbank is van oordeel dat hic et nunc niet bewezen is dat vierde verweerster onder de benaming van de verschillende vennootschappen daden van koophandel gesteld heeft. Haar rol schijnt zich, op grond van de voorliggende elementen, te beperken tot administratie.

In die omstandigheden is hic et nunc niet bewezen dat de voorwaarden voor een faillissement in haren hoofde vervuld zijn en is de eis desbetreffende op dit moment ongegrond.

(...)

VREDEGERECHT TE BEVEREN-WAAS

10 DECEMBER 1974

Rechter : de h. R. Lanoo

Advocaten : mrs. R. Alderweireldt en H. De Cuyper

Erfdienstbaarheden—Recht van overgang—Recht van uitweg.

Een eigenaar die beweert dat zijn erf vrij is van de erfdienstbaarheid van overweg, moet alleen maar zijn eigendomsrecht bewijzen, aangezien het eigendomsrecht principieel wordt vermoed vrij en onbelast te zijn.

Een louter gedogen doet geen recht van overgang ontstaan.

De wijze van uitoefening van het recht van uitweg en de zate kan door dertigjarige verjaring worden verkregen op voorwaarde dat het recht van overgang zelf eerst geldig is tot stand gekomen door een wettige titel.

Een insluiting, door eigen vrije wil ontstaan, kan niet worden ingeroepen om een recht van uitweg te vorderen.

Demon-Colaes t/ Beeckmans-Allo

Bij notariële akte van 12 maart 1973, verleden voor notaris Theo Dom te Sint-Niklaas, hebben eisers het onroerend goed, gelegen te Haasdonk, aan de Dorpsstraat 18, ten kadaster bekend sectie C nr. 326/c, aangekocht van de erven Van Raemdonck-De Kerf. Deze aankoopakte vermeldt dat voormeld onroerend goed belast is met een erfdienstbaarheid van overweg en doorweg ten voordele van het achterliggend erf, ten kadaster bekend sectie C nr. 305, thans in eigendom toebehorende aan een zeker De Wolf.

Verweerders, eigenaars van het erf sectie C nr. 318a en 319a, gelegen te Haasdonk aan de Dorpsstraat 16, poneren dat zij een recht van overweg bezitten over het erf van eisers.

In de eerste plaats dient erop te worden gewezen dat een eigenaar die beweert dat zijn erf vrij is van de erfdienstbaarheid van overweg, welke zijn nabuur erop wil

uitoefenen, tot staving daarvan alleen zijn eigendomsrecht dient te bewijzen om in zijn vordering te slagen, aangezien zijn eigendomsrecht principieel wordt vermoed vrij en onbelast te zijn. Het is inderdaad de nabuur die het bestaan der erfdiensbaarheid, die hij beweert te mogen uitoefenen, moet bewijzen (KLUYSKENS, *Zakenrecht*, blz. 377, nr. 397 ; DE PAGE, VI, nr. 658 ; Cass., 20 december 1951, *Pas.*, 1952, I, 210, *R.W.*, 1951-52, 962). Uit de eigendomstitel van eisers volgt slechts het bewijs van belasting met een recht van overweg ten voordele van de grond sectie C nr. 305, terwijl verweerders in gebreke blijven een geldige titel voor te leggen van hun beweerdte conventionele erfdiensbaarheid van overweg. De door hen ingeroepen notariële akte van notaris Constantin François Lesseliers te Rupelmonde, van 13 april 1881 voorzagt twee verschillende beschrijvingen doch het staat ontegensprekelijk vast dat de uiteindelijke toewijzing der goederen op 27 april 1881 is gebeurd volgens de eerste beschrijving waarbij niet in een recht van overweg is voorzien. Anderdeels kan de verkoopakte van notaris Constantin François Lesseliers te Beveren, van 5 februari 1885 niet als een geldige titel tegen eisers worden ingeroepen. Inderdaad is het niet voldoende dat de erfdiensbaarheid van overweg slechts in de akte van het heersend erf (in casu eigendom De Vlaminck, gebuur van verweerders) is vermeld, aangezien een akte waarin de eigenaar van het lijdend erf noch een zijner rechtsvoorgangers is tussengekomen, niet tegenover hen geldend is ; het is voor eisers een *res inter alios acta*. (HILBERT, *Servitudes foncières*, II, nr. 265 ; DE PAGE, VI, nr. 655 ; *A.P.R.*, *Erfdiensbaarheden*, nr. 467, laatste alinea). Een titel is een wederzijdse overeenkomst, waarbij de ene partij de erfdiensbaarheid bedingt en de andere partij de erfdiensbaarheid toestaat (*A.P.R.*, *op. cit.*, nr. 442) zodat een niet voortdurende conventionele erfdiensbaarheid van uitweg alleen maar en noodzakelijkerwijze kan worden gevestigd door een rechtshandeling tussen twee partijen : de eigenaars van het heersend en van het lijdend erf (art. 691 B.W. ; Cass., 1 maart 1962, *Pas.*, 1962, I, 738 ; *A.P.R.*, nr. 440).

Evenmin kunnen verweerders de toestemming van een der rechtsvoorgangers van eisers (zie verklaring van 24 maart 1970) als bewijsmiddel inroepen : een louter gedogen doet geen recht ontstaan en ten overvloede blijkt dat de ingeroepen toestemming niet door alle mede-eigenaars werd gegeven of mede-ondertekend (de toestemming van Van Raemdonck Angela en Raymond ontbreekt) zodat geen geldige titel van erfdiensbaarheid kon tot stand komen (Cass., 20 november 1964, *R.W.*, 1964-65, 1979 ; art. 577bis, § 6, B.W.) en er geen sprake was van een wederzijdse overeenkomst.

Weliswaar kan de wijze van uitoefening van het recht van uitweg en de zate (assiette) door 30-jarige verjaring worden verkregen, doch verweerders verliezen hierbij klaarblijkelijk uit het oog dat deze modaliteit van uitoefening enkel vatbaar is voor verjaring op voorwaarde dat het recht van overgang zelf eerst geldig is tot stand gekomen en dit kan slechts door een wettige titel (artt. 690 en 691 B.W. ; *A.P.R.*, *op. cit.*, nr. 525 ; KLUYSKENS, *op. cit.*, nr. 373 in fine, 379 en 380 ; *R.P.D.B.*, *Servitudes*, nr. 145 en volg. ; Cass., 13 december 1957, *Pas.*, 1958, I, 401 ; Cass. 1 maart 1962, *Pas.*, 1962, I, 737, *R.C.J.B.*, 1962, 308).

Tenslotte beroepen verweerders zich ten onrechte op een wettelijke erfdiensbaarheid van uitweg, want hun erf paalt aan de openbare weg en is niet ingesloten. Indien verweerders hun uitweg naar de openbare weg moeilijk of onmogelijk hebben gemaakt door de aard en de constructie van een door hen opgericht gebouw, dan is deze insluiting door hun eigen vrije wil ontstaan en kunnen zij zich hierop niet beroepen om een uitweg over de grond van hun naburen te vorderen (*A.P.R.*, nrs. 976 en 977 ; DE PAGE, VI, nr. 593 ; KLUYSKENS, nr. 369).

Waar verweerders thans langs drie poorten van hun zijgevel uitweg nemen over het erf van eisers naar de openbare weg, maakt dit een schending uit van het eigendomsrecht van eisers, zodat zij dienen veroordeeld tot het verwijderen dezer poorten.

Het door verweerders aangeboden getuigenbewijs, wordt als niet ter zake dienend verworpen.

Om die redenen (...)

Verklaren de vordering toelaatbaar en gegrond :

– Zeggen voor recht dat verweerders noch recht noch titel bezitten om enige doorgang of uitweg te nemen over het perceel van eisers, gelegen te Haasdonk, aan de Dorpsstraat 18, ten kadaster bekend sectie C nr. 326/C en leggen verweerders verbod op nog verder van deze uitweg gebruik te maken of dit perceel nog te betreden ;

– Zeggen tevens voor recht dat de door verweerders in de zijgevel van hun eigendom drie aangebrachte poorten en uitgevende op het perceel sectie C nr. 326/C van eisers, wederrechtelijk werden geplaatst ; veroordelen verweerders derhalve deze poorten te verwijderen en hun zijgevel dicht te metsen en dit uiterlijk binnen de twee maanden volgend op de betekening van onderhavig vonnis en bij gebreke hieraan vrijwillig te voldoen, machtigen eisers van nu af en voor alsdan deze werken uit te voeren of te doen uitvoeren op kosten en gevaar van verweerders, kosten invorderbaar op eenvoudig vertoon der facturen en kwijtschriften.

NOOT—In dit geval poogden de verweerders een recht van overweg over het erf van eisers te doen aanvaarden. De vrederechter heeft – terecht – dit recht niet erkend, noch als conventionele erfdiensbaarheid van overgang noch als recht van uitweg (noodweg).

Het recht van overgang is te onderscheiden van het recht van uitweg.

Het recht van uitweg is een erfdiensbaarheid door de wet gevestigd ; de erfdiensbaarheid van overgang wordt door titel gevestigd.

De eerste wordt niet overgeschreven, de tweede moet worden overgeschreven (art. 1 Hypotheekwet). De verkoper is niet tot vrijwaring gehouden voor de eerste, wel voor de tweede (L. LINDEMANS, *Erfdiensbaarheden*, *A.P.R.*, nrs. 948 en 834).

De insluiting van het erf is een voorwaarde voor het recht van uitweg, niet voor het recht van overgang. Wanneer de insluiting ophoudt, gaat het recht van uitweg teniet, niet het recht van overgang.

In principe is het recht van uitweg niet kosteloos (B.W. art. 685) ; het recht van overgang wel.

In geval van een recht van uitweg mag de ingesloten eigenaar de exploitatie-behoefte van zijn erf uitbreiden zodat hij de erfdiensbaarheid verzwaart (H. DE PAGE, VI, nr. 597).

Een erfdiensbaarheid van overgang mag niet worden verzwaard (B.W. art. 702).

Art. 691 verhindert dat niet zichtbare, niet voortdurende erfdiensbaarheden door verjaring worden verkregen. De recht-

spraak heeft zowel voor het recht van uitweg (Cass., 23 juni 1881, *Pas.*, 1884, I 48; Cass., 3 mei 1963, *R.W.*, 1963-64, 867; Cass., 14 februari 1969, *J.T.*, 1969, 280) als voor het recht van overgang (Cass., 1 maart 1962, *Pas.*, 1962, I 737; volgens C. RENARD en J. HANSENNE, *R.C.J.B.*, 1971, 180, is het arrest niet zo duidelijk; volgens R. DERINE, *T.P.R.*, 1965, nr. 73, p. 102 is de tekst zeer duidelijk; P. HEURTERRE, noot *R.C.J.B.*, 1965, 313-330, bekritiseert het arrest; lagere rechtbanken, Vred. Dalhem, 16 april 1962, *J.J.P.*, 1965, 224; Vred. Kontich, 19 september 1967, *R.W.*, 1967-68, 458; Vred. Andenne, 21 januari 1971, *Jur. Liège*, 1970-71, 286, en 24 juni 1971, *Jur. Liège*, 1971-72, 135, volgen het) een oplossing gevonden, die erin bestaat dat de bedding en de wijze van uitoefening door verjaring kunnen worden verkregen. Hieruit volgt dat door verjaring een langere of schadelijkere uitweg kan worden verkregen.

Deze oplossing is kunstmatig (H. DE PAGE, VI, nr. 603), maar wel praktisch. L. LINDEMANS is gekant tegen de verjaring (*A.P.R.* nr. 995, m.b.t. het recht van uitweg; nrs. 525-527 m.b.t. het recht van overgang).

Hoewel inzake de verjaring van de plaats en wijze van uitoefening het recht van uitweg en overgang identiek zijn, verwart de vrederechter in volgende motivering de twee erfdiensbaarheden: "Weliswaar kan de wijze van uitoefening van *het recht van uitweg* en de zate door 30-jarige verjaring worden verkregen, doch verweerders verliezen hierbij uit het oog dat deze modaliteit van uitoefening enkel vatbaar is voor verjaring op voorwaarde dat het *recht van overgang* zelf eerst geldig is tot stand gekomen en dit kan slechts door een wettige titel".

De aan de hand van rechtsleer gestaafe opvatting, dat de gene die door materiële handelingen zichzelf heeft ingesloten, geen beroep op een recht van uitweg kan doen, vindt ook in de rechtspraak navolging (Vred. Rochefort, 31 mei 1963, *Jur. Liège*, 1963-64, 16; Vred. Namen, 3 maart 1972, *Jur. Liège*, 1972-73, 63).

G. Suetens-Bourgeois

VREDEGERECHT TE BRUGGE

3e KANTON - 17 JANUARI 1975

Rechter : de h. A. De Ketelaere

Advocaten : mrs. D. De Clerck en G. Dhoest

Bevoegdheid—Tegenvordering—Vrederechter—Bevoegdheidsgeschil—Middel ambtshalve—Verwijzing van geheel de zaak naar de arrondissementsrechtbank.

De ontvankelijkheid van een tegenvordering wordt beheerst door de artikelen 13, 14, 17 en 18 Ger.W.

Als de vrederechter nagaat of hij overeenkomstig art. 563 Ger.W. kennis kan nemen van een tegenvordering, betreft dit onderzoek zijn bevoegdheid. Eventueel dient bij desbetreffend ambtshalve een middel aan te voeren dat uit zijn onbevoegdheid voortkomt.

Daar de tegenvordering uiteraard een incidenteel karakter vertoont, en dus in principe met de hoofdvordering behandeld dient te worden, en nu ten deze de tegenvordering de berechting van de hoofdvordering niet te zeer zal vertragen, terwijl het bovendien wenselijk is een algemene afrekening tussen partijen te maken, verwijst de vrederechter in het onderhavig geval zowel de hoofdvordering, waarvoor hij bevoegd is, als de tegenvordering, betreffende welke het middel van onbevoegdheid aangevoerd wordt, naar de arrondissementsrechtbank.

Royale Belge t/ Beach Car Company

A. De door partijen gestelde vorderingen

I. Hoofdvordering

a) Het dagvaardingsexploot steunt op een autoverzekeringscontract, tussen partijen aangegaan bij polis nr. 6068594, en strekt tot betaling van, uit hoofde van dit contract, vervallen premies, namelijk :

premie van 31.5 tot 15.7.1972	105
premie vervallen op 15.7.1972	24.821
samen	24.926 fr.

met gerechtelijke interesten en proceskosten.

b) Bij een eerste conclusie, neergelegd op 23 november 1973, verhoogt eiseres deze vordering met de, uit hoofde van voormelde polis, op 15 juli 1973 vervallen premie, namelijk 26.611 frank, en brengt aldus de door haar gevorderde hoofdsom op 51.537 frank.

c) Bij tweede en derde conclusie verhoogt eiseres dit bedrag met 2.132 frank (overeenstemmend met een door haar gevorderde contractuele vrijstelling wegens ongeval van 7 augustus 1972) en brengt het aldus op 53.669 frank, doch vermindert dit met *ristorno's*, die zij erkent aan verweerster verschuldigd te zijn, ingevolge andere tussen partijen afgesloten verzekeringscontracten, ten belope van 23.666 frank, aldus de door haar gevorderde hoofdsom terugbrengend op 30.003 frank.

II. Verweer en tegenvordering

a) Verweerster vraagt de afwijzing dezer vordering als onontvankelijk (zonder evenwel daartoe enig motief op te geven), minstens als ongegrond, beweerde dat de premie vervallen op 15 juli 1972, door haar betaald is, en dat er naderhand geen premie meer kan verschuldigd zijn, aangezien het verzekeringscontract, vervat in de besproken polis nummer 6068594, als geschorst dient te worden beschouwd vanaf 20 november 1972, minstens vanaf 8 juni 1973.

b) Bij tegeneis, gesteld in haar laatste conclusie, vordert verweerster terugbetaling van volgende haar beweerd verschuldigde *ristorno's* namelijk :

op polis nummer 6068595	8.669
op polis nummer 6068593	16.201
op polis nummer 6068950	16.132
	41.002 fr.

met gerechtelijke interesten en gedingkosten.

B. Onderzoek betreffende onze bevoegdheid

Zo er desaangaande geen problemen zijn ten aanzien van de hoofdvordering (artikel 557 Ger.W.), dan blijken deze wel voorhanden te zijn ten aanzien van de tegenvordering, en dienen Wij deze, in afwezigheid van enige betwisting desaangaande voorgebracht door een der partijen, ambtshalve te onderzoeken (*Fettweis, Bevoegdheid*, nr. 215).

Dit onderzoek is uiteraard vreemd aan de eventuele ontvankelijkheid der tegenvordering, die beheerst wordt door de artikelen 13, 14, 17 en 18 van het Gerechtelijk Wetboek, doch betreft de voorwaarden waaraan de te-

genvordering moet voldoen opdat Wij zouden kunnen bevoegd zijn erover kennis te nemen, zoals bepaald in artikel 563 van het Gerechtelijk Wetboek.

Dit artikel beperkt Onze bevoegdheid desaan gaande tot de tegenvorderingen, die ofwel "ongeacht hun bedrag, onder Onze volstreckte bevoegdheid vallen", ofwel "die ontstaan zijn uit de overeenkomst, hetzij uit het feit, dat ten grondslag ligt aan de oorspronkelijke vordering".

De vorderingen die, ongeacht het bedrag, tot Onze volstreckte bevoegdheid behoren zijn opgesomd onder artikel 591 tot en met artikel 597 van het Gerechtelijk Wetboek. Het opvorderen van *ristorno's*, verschuldigd uit hoofde van verzekeringscontracten, behoort niet tot deze vorderingen.

Indien de door verweerster gestelde tegenvordering zou betreffen de verzekeringsovereenkomst tussen partijen en aangegaan bij polis nummer 6068594, enige grondslag van de dagvaarding, dan zou zij ongetwijfeld te aanzien zijn als "ontstaan uit de overeenkomst, hetzij uit het feit dat ten grondslag ligt aan de oorspronkelijke vordering" en zouden er, ongeacht het bij tegeneis gevorderd bedrag, geen problemen zijn ten aanzien van Onze bevoegdheid.

Doch dit is niet het geval: verweersters tegenvordering berust op andere tussen partijen afgesloten verzekeringsovereenkomsten, namelijk bij polissen nummers 6068595, 6068593 en 6068950, die vreemd zijn en althans ten grondslag liggen aan de oorspronkelijke vordering.

Wij dienen dus ambtshalve dit middel van Onze onbevoegdheid ter zake van de door verweerster gestelde tegenvordering aan te voeren.

Beklemtoond zij dat dit middel niet de ontvankelijkheid der tegenvordering betreft, doch wel Onze bevoegdheid, zoals duidelijk blijkt uit de termen van artikel 563 en de plaats van dit artikel in het Gerechtelijk Wetboek (onder Derde Deel "Bevoegdheid", 1e titel "Volstreckte bevoegdheid").

Derhalve zijn Wij ertoe gehouden de zaak voor beslissing te verwijzen naar de arrondissementsrechtbank, overeenkomstig artikel 640 van het Gerechtelijk Wetboek (Fettweis, *op.cit.*, nr. 19; Vred. Harelbeke, 30 maart 1972, R.W. 1971-72, 1803; Arrbr. Hasselt, 14 april 1972, R.W. 1972-73, 1779; anders: Arrond. Brugge, 26 november 1973, R.W. 1973-1974, 491, evenwel met kritiek in de noot in kol. 492).

De artikelen 639 en 640 maken immers geen onderscheid tussen hoofdvorderingen en tussenvorderingen, waartoe tegenvorderingen behoren, en slaan, volgens de erin vervatte termen, op betwisting van de bevoegdheid (hetzij door partijen: artikel 639, hetzij ambtshalve: artikel 640) betreffende de voor de rechter aanhangige "zaak", zodat Wij met Fettweis moeten aannemen dat de arrondissementsrechtbank "alle moeilijkheden inzake bevoegdheid, die voor gerechten in eerste aanleg rijzen, kan (artikel 639) of moet (artikel 640) beslechten" en aldus "niet alleen kennis neemt van de zwaarigheden, die de hoofdvordering doet rijzen, maar ook van die welke betrekking hebben op een tussenvordering" (Fettweis, *op.cit.*, nr. 19).

Alleen is nog te onderzoeken of Wij de gehele zaak, hoofdvordering met tegenvordering, dienen te verwijzen naar de arrondissementsrechtbank, of alleen de tegenvordering.

Aangezien de tegenvordering uiteraard een incidenteel karakter vertoont (Van Reepinghen, *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming*, deel I, p. 36), dient zij in principe samen met de hoofdvordering behandeld te worden, zoals trouwens, a contrario, te besluiten is uit artikel 810 van het Gerechtelijk Wetboek, dat toestaat dat de twee vorderingen afzonderlijk berecht worden "indien de tegenvordering de berechting van de hoofdvordering te zeer zou kunnen vertragen".

Ter zake lijkt Ons dergelijke vertraging niet te vrezen en mag redelijkerwijze verwacht worden dat zij miniem zal zijn in vergelijking met de tijd, die partijen zelf reeds ter behandeling van hun geschil voor Onze rechtbank hebben besteed.

Daartegenover staat de wenselijkheid van een algemene afrekening van alle verzekeringsgeschillen tussen partijen.

Derhalve zijn Wij van oordeel dat het gepast voorkomt het volledig dossier van de rechtspleging, waarin trouwens hoofd- en tegenvordering vermengd zijn, door te geven aan de arrondissementsrechtbank. (...)

NOOT—Zie de in het vonnis geciteerde rechtspraak. Vred. Brasschaat, 19 november 1974, R.W., 1974-75, 1269, beslist dat het om een kwestie van ontvankelijkheid gaat.

EUROPEES RECHT

Weekoverzicht van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
(Week 3-7 februari 1975)

I. Arresten

Zaak 169/73 Continental France
4.2.1975

Verzoekster - een belangrijke Franse graanexportfirma - vordert van de Raad een bedrag van ruim FF. 5.700.000 ter vergoeding van schade die door haar zou zijn geleden in verband met overeenkomsten voor de uitvoer van gedenaatureerde gerst en tarwe naar het Verenigd Koninkrijk. De opeenvolging der feiten is voor deze zaak van groot belang. De verkoopovereenkomsten waren gesloten in september 1972, dus na de ondertekening doch vóór de inwerkingtreding van het Verdrag betreffende de toetreding van de nieuwe Lid-Staten, waarbij een nieuw stelsel van compenserende bedragen werd ingevoerd. De uitvoer zou plaatsvinden in februari-juni 1973, dus onder vigueur van de nieuwe - na de toetreding der nieuwe Lid-Staten ingevoerde - landbouwregeling. Verzoekster betoogde voor het Hof dat de overeenkomsten waren gesloten op basis van een resolutie van de Raad van 20 juli 1972, volgens welke bij uitvoer van granen uit de zes oorspronkelijke Lid-Staten van de Gemeenschap naar het Verenigd Koninkrijk een compenserend bedrag van 42.33 r.e. per ton zou worden toegekend.

In verband met de prijsstijgingen op de wereldmarkt sedert de zomer van 1972 werden bij verordening van de Raad van 31 januari 1973, vastgesteld met toepassing van art. 55, lid 6, van de Toetredingsakte, de compenserende bedragen echter aanzienlijk verlaagd, waardoor verzoekster de in casu gestelde verliezen leed. Verzoeksters stelling is dat de Raad bij de invoering van genoemde regeling het be-

drijfsleven had moeten inlichten en richtsnoeren had moeten geven. Nu hij dit niet heeft gedaan, is de Gemeenschap aansprakelijk.

Het Hof verwierp het beroep, omdat geen causaal verband kan worden aangenomen tussen de gedraging van de Raad en de beweerde schade, temeer omdat verzoekster, als zorgvuldig exporteur, geheel op de hoogte was van de marktsituatie, zoals blijkt uit haar briefwisseling met het Office National Interprofessionnel des céréales, en met name uit de brief van 12 oktober 1972: "Tengevolge van een even onvoorzienbare als uitzonderlijke ontwikkeling ... dreigen de communautaire heffingen lager te worden dan de compenserende bedragen. Deze bedragen zullen wellicht worden herzien, opdat zij de grens van de bestaande heffing niet overschrijden. Dit vloeit voort uit de artikelen 55 en 56 van de Toetredingsakte".

II. Conclusies

Zaak 64/74 Reich tegen Hauptzollamt Landau

Verzoek van het Finanzgericht Rheinland-Pfalz om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van artikel 7, sub a, van Verordening nr. 54 van de Raad van 30 juni 1962 betreffende de criteria voor de vaststelling van de premieschaal geldend bij de invoer van granen uit derde landen (P.B. 1962, blz. 1581) en artikel 9 van Verordening nr. 87 van de Commissie van 25 juli 1962 houdende uitvoeringsbepalingen met betrekking tot de invoer en uitvoercertificaten voor graan en graanprodukten (P.B. 1962, blz. 1895), in verband met de artikelen 1 en 2 van Verordening nr. 31/63/EEG van de Raad van 2 april 1963 houdende afwijking van artikel 17 van Verordening nr. 19 van de Raad met betrekking tot het van tevoren vaststellen van de heffing voor bepaalde produkten (P.B. 1963, blz. 1225).
Advocaat-generaal: J.P. Warner.

Zaak 63/74

Cadsky tegen Ist. Naz. Commercio Estero

Verzoek van de president van de rechtbank te Bolzano om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van artikel 16 van het E.E.G.-Verdrag en artikel 13 van Verordening nr. 159/66 EEG van de Raad van 25 oktober 1966 houdende aanvullende bepalingen inzake de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector groenten en fruit (P.B. 1966, blz. 3286) (heffing van gelijke werking).
Advocaat-generaal: A. Trabucchi.

III. Mondelinge behandeling

Zaak 19/74 Kali und Salz

Zaak 20/74 Kali Chemie AG tegen Commissie

Nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 21 december 1973 (IV/795 - Kali und Salz/Kali Chemie) P.B. 1974, nr. L 19, blz. 22.

Zaak 78/74

Deuka tegen Einfuhrstelle Getreide

Verzoek van het Hessische Verwaltungsgerichtshof om een prejudiciële beslissing inzake de geldigheid en de uitlegging van Verordening (EEG) nr. 849/70 van de Commissie tot wijziging van de verordeningen betreffende de denaturering van zachte tarwe.

Zaak 65/74 Porrini e.a. tegen E.G.A.

Verzoek van de Arbeidsrechtbank te Varese (Italië) om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van artikel

152 E.G.A.-Verdrag en de toepassing daarvan op personen die niet de hoedanigheid van ambtenaar der Europese Gemeenschappen bezitten.

Zaken 4 en 30/74

Scuppa tegen Commissie

Nietigverklaring van het besluit van de Commissie van 16 mei 1973 waarbij verzoeker is ontheven van zijn functie van afdelingshoofd en is tewerkgesteld als hoofd van een andere afdeling.

INGEZONDEN BIJDAGEN

De wetten zijn nog steeds onschendbaar

In een ingezonden stuk (R.W., 1974-75, 1597) spreekt de heer E. Van Haesbroeck zijn tevredenheid uit bij de vaststelling die hij meent te mogen doen dat hoven en rechtbanken sinds het arrest Le Compte (R.W., 1974-75, 77 en niet de vindplaats in de bijdrage aangegeven) de wetten aan de Grondwet zouden mogen toetsen.

Wij hebben de indruk dat de heer Haesbroeck te zeer zijn wensen voor werkelijkheid neemt.

De bewering in zijn bijdrage "dat het hoogste rechtsorgaan zich nog niet met zoveel duidelijkheid had uitgesproken ten gunste van de rechterlijke toetsing van de wet aan de Grondwet als in het arrest Le Compte van 3 mei 1974" is, op zijn zachtst uitgedrukt, zeer betwistbaar.

Waar het wél waar is dat procureur-generaal Ganshof van der Meersch zich verschillende malen (zie zijn mercuriale "Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt", R.W., 1973-74, 113 e.v. vooral 118-119 en zijn conclusies vóór het arrest van 3 mei 1974, R.W., 1974-75, 79 e.v., vooral 83 e.v.) voorstander van rechterlijke toetsing van wet aan Grondwet toonde, kan men niet redelijkerwijze staande houden dat het Hof van Cassatie van zijn vroegere rechtspraak, die sedert 1849 de toetsing verwerpt, zou zijn afgeweken.

In het arrest zijn voor die bewering geen aanknopingspunten te vinden en zelfs prof. De Meyer, nochtans een voorstander van de toetsing, geeft in zijn noot bij het arrest (R.W., 1974-75, 102 e.v.) toe "dat het arrest zelf in dit opzicht niet zeer expliciet is" (kol. 102) en dat het de vraag zou kunnen doen rijzen of het de machtigingswet dan wel het op grond daarvan genomen besluit aan de Grondwet toetst (kol. 104). Prof. Rimanque, een andere annotator van het arrest ("Overwegingen naar aanleiding van het cassatie-arrest van 3 mei 1974 inzake Le Compte tegen de Orde der Geneesheren, T.B.P., 1974, blz. 255 e.v.), vindt in de tekst van het arrest ook geen overtuigingselement en situeert de uitspraak dan ook veeleer in de lijn van de rechtspraak van het arrest Waleffe (Cass., 20 april 1950, Pas., 1950, I, 560 met conclusies van procureur-generaal L. Cornil).

De conclusie van de heer Haesbroeck als zou deze "beslissende wending in de rechtspraak" tot gevolg hebben dat de grondwettelijke rechten en vrijheden van de burgers thans afdwingbaar zullen zijn voor de hoven en rechtbanken, "zelfs tegen de wet in", is dus op zijn minst voorbarig en voor de lezer misleidend. Het meer concrete besluit van de steller dat conflicten uit eventuele strijdigheid tussen wetten met regionale draagwijdte en de Grondwet (vooral art. 6) door de rechterlijke macht zullen worden beslecht, komt dan ook om dezelfde reden op zeer losse schroeven te staan.

Zonder in het kader van deze reactie op de grond van het toetsingsprobleem in te gaan, willen we wel, wat dit betreft, de conclusie onderschrijven van prof. Rimanque (o.c., blz. 271) dat, indien men hoven en rechtbanken de bevoegd-

heid wil geven de wet aan de Grondwet te toetsen (wat wij om diverse redenen niet geneigd zijn te doen), dit slechts kan na een beslissing van de grondwetgevende macht en niet langs jurisprudentiële weg. De onbevoegdheid van de rechter om de wet aan de Grondwet te toetsen is in België immers een gewoonterechtelijke constitutionele regel geworden.

Het Hof van Cassatie is hiervan in het arrest Le Compte niet op evidente wijze afgeweken. Het heeft gewoon een, zij het wetskrachtig, K.B. aan de Grondwet getoetst.

FILIP REYNTJENS,
Antwerpen

Het Arrest van 7 maart 1974 van het Hof van Cassatie betreffende een afzonderlijke veroordeling wegens dronkenschap of intoxicatie en wegens loutere inbreuken op het verkeersreglement

In een driedelige bijdrage (*R.W.*, 1968-69, 1249; 1970-71, 625 en 725; 1970-71, 1491) publiceerden wij enig commentaar in verband met de interpretatie van het strafrechtelijk gewijsde door de burgerlijke rechter die kennis neemt van de regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde wiens staat van dronkenschap afzonderlijk werd bestraft.

Reeds in de eerste bijdrage (*R.W.*, 1968-69, 1253 en 1254) wees ik op het onlogische ervan dat het principe van art. 65 Sw. verschillend toegepast wordt naar gelang de dronkenschap of de intoxicatie gelijktijdig vervolgd wordt met slagen en verwondingen dan wel met eenvoudige verkeersovertradingen.

De tendens in rechtspraak en rechtsleer was inderdaad dat de theorie van het Hof van Cassatie, in zijn arrest van 19 september 1968, zich beperkte tot de samenloop met de telastlegging van onopzettelijke doodslag of van slagen en verwondingen, doch niet noodzakelijk bij samenloop van de dronkenschap of de intoxicatie met loutere inbreuken op het verkeersreglement.

Op de vraagtekens die ik desbetreffend plaatste heeft het Hof van Cassatie in het arrest van 7 maart 1974 (*R.W.*, 1973-74, 2145, met noot) duidelijk geantwoord in die zin dat door het uitspreken van afzonderlijke straffen waarvan de ene de inbreuken op het verkeersreglement beteugelt impliciet maar noodzakelijk wordt gevonnist dat de staat van dronkenschap of intoxicatie waarop de andere straf betrekking heeft, noch de oorzaak noch een van de oorzaken van het ongeval is geweest.

Vijf jaar na zijn stellingname betreffende het oorzakelijk verband met lichamelijk letsel weten wij nu dat het Hof van Cassatie dezelfde theorie huldigt betreffende het oorzakelijk verband met de gevolgen van loutere verkeersovertradingen.

Het minste dat van deze stellingname moet gezegd worden is dan toch dat zij bijdraagt tot het vestigen van meer rechtszekerheid in een tot dan zeer gecontroleerd gebied!

Een ander probleem, in verband met dezelfde stof, werd door mij gesteld in mijn bijdragen in *R.W.*, 1970-71, 625 en 1491. Daar ging het over de ontleding van een cassatiearrest van 18 september 1970 en een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 29 januari 1971 met het doel te kunnen stellen dat vaak de grootste rechtsonzekerheid heerst betreffende het oorzakelijk verband omdat dit oorzakelijk verband door de strafrechter hetzij niet, hetzij op een contradictorische manier is uitgedrukt. Aldus zou de burgerlijke rechter, die van het verhaal van de verzekeraar kennis neemt, gezien de rechtsonzekerheid, niet meer gebonden zijn door de kracht van het strafrechtelijk gewijsde.

Meer precies had ik gesteld dat, wanneer de strafrechter de verzekerde tot twee afzonderlijke straffen heeft veroordeeld, maar toch duidelijk in overweging heeft genomen dat

de intoxicatie of de dronkenschap een der oorzaken van de schade is geweest, de burgerlijke rechter deze vaststelling van het oorzakelijk verband door de strafrechter diende in acht te nemen.

Hierop kwam kritiek vanwege Vanquickenborne in zijn uitstekende monografie *De regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde wiens staat van dronkenschap afzonderlijk bestraft werd* (Bruylant 1972).

In voetnoot 51 op blz. 64-65, schrijft hij dat ik mij op een duidelijk "non sequitur" had laten betrappen, want dat "indien men uit de contradictorische vaststellingen van de strafrechter de afwezigheid van een causaal verband niet kan afleiden, men er evenmin de aanwezigheid van een causaal verband uit afleiden kan". En hij gaat verder: "Het is een logisch, en geen juridisch feit, dat slechts één van beide, elkaar tegensprekende vaststellingen waar kan zijn. De burgerlijke rechter mag dan ook naar believen zijn keuze doen, zonder dat hij daardoor in tegenspraak komt met het vonnis".

Waar ik gesteld had dat, bij contradicties in de strafrechtelijke beslissing, de burgerlijke rechter die van de regresvordering kennis neemt, het oorzakelijk verband met de dronkenschap moest aanvaarden wanneer de strafrechter dit eveneens had overwogen, meent Vanquickenborne dat in dit geval de burgerlijke rechter vrij zijn keus kan doen en zowel het oorzakelijk verband kan aanvaarden als verwerpen.

Het hoeft nauwelijks betoogd te worden dat de stelling van Vanquickenborne een louter dogmatische benadering is van het probleem.

Mijn theorie, integendeel, stoelt op een zeker pragmatisme zonder hetwelk het onmogelijk wordt in deze ingewikkelde stof nog rechte lijnen terug te vinden.

De pragmatische oplossing die ik voorsta, vindt overigens niet alleen steun "in abstracto" bij rechtsleer en bij rechtspraak, maar eveneens "in concreto" zoals blijkt uit de conclusie van de procureur-generaal Ganshof van der Meersch bij het arrest van 18 september 1970 (*R.W.*, 1970-71, 411).

De procureur-generaal zegt textueel: "In de gevallen waarin de rechter aldus verscheidene straffen uitspreekt heeft de strafrechter tot plicht zijn beslissing speciaal te motiveren, ter voorkoming van het verwijt van tegenstrijdigheid".

Ten aanzien van die uitdrukkelijke aanbeveling meen ik dan ook dat, in goede trouw, de civiele rechter niet meer mag zeggen dat de strafrechter zich niet met zekerheid heeft uitgesproken betreffende het oorzakelijk verband wanneer de strafrechter dit oorzakelijk verband als zodanig in overweging heeft genomen.

Op basis van de aanbeveling van de procureur-generaal Ganshof van der Meersch kan de burgerlijke rechter dan nog bezwaarlijk argumenten putten in verband met een contradictorische uitspraak van de strafrechter wanneer deze laatste in ieder geval het oorzakelijk verband tot uitdrukking heeft gebracht. De burgerlijke rechter die er toch nog anders zou willen over oordelen, stelt zich gelijk met hem die 's morgens weigert zijn ogen te openen om zich aldus gerechtigd te voelen de hele dag door te mogen blijven beweren dat het nog donker is!

Ook "in abstracto" staat de rechtsleer aan de zijde van een gezond pragmatisme:

"Il est indispensable que la théorie, fondée sur l'affirmation solide que le juge civil ne peut jamais se mettre en contradiction avec ce qui a été définitivement jugé au pénal, soit appliquée de façon claire et logique, sans subtilités ni fictions. (...) Mais sa plus grande vertu n'est-elle pas, finalement, de nous inviter dans la voie de la franchise et de la vérité loin des constructions artificielles?" (R. Legros *R.C.J.B.*, 1960, 155).

In een studie "Kann der Jurist heute noch Dogmatiker sein" (besproken door G. Moens, *R.W.*, 1973-74, 1619) komt Ulrich Meyer-Cording eveneens tot de overtuiging dat de

juridische wetenschap geen strikte dogmatische wetenschap meer kan zijn, omdat uit de autoriteit van het dogma (zoals bv. de kracht van het gewijsde in verband met art. 65 Sw.) niet afgeleid kan worden wat als "juist recht" moet beschouwd worden. Ulrich Meyer-Cording wijst er dan ook op dat de huidige rechtswetenschap zich van de strikte rechtsdogmatiek heeft afgekeerd en veeleer een pragmatische opgave heeft gekregen.

Wat moeten wij nu uit dit alles concluderen?

Zuiver doctrinaal schijnt de theorie van het Hof van Cassatie het nu wel op alle terreinen gehaald te hebben zodat, bij afwezigheid van contradicties in de strafrechtelijke beslissing, moet aanvaard worden dat een afzonderlijke veroordeling voor de dronkenschap of de intoxicatie het oorzakelijk verband met de schade uitsluit.

Op pragmatisch gebied is het echter voldoende dat de strafrechter, op de een of andere wijze, het oorzakelijk verband duidelijk bevestigt opdat dit verband niet meer als onzeker door de civiele rechter zou afgewezen mogen worden. In die zin is de aanbeveling van de procureur-generaal Ganshof van der Meersch dan ook een hulp in extremis om zowel de soevereine appreciatie als het persoonlijk moreel en sociaal gevoel van de strafrechter te waarborgen.

Bij een consequente toepassing van de in deze bijdrage tot uitdrukking gebrachte gedachten kan inderdaad een einde worden gemaakt aan hetgeen wij reeds hebben betiteld als "een soort van aanslag op de soevereiniteit van de lagere rechter aan wie de middelen worden ontnomen om door de straftoemeting welke hij de meest geschikte acht de strafbaar gestelde betichtingen te beteugelen. De rechter kan inderdaad, wegens eigen en soevereine motieven, van oordeel zijn dat hij de betichtingen die aan zijn rechtsmacht werden onderworpen in billijkheid door afzonderlijke straffen zou moeten sanctioneren; maar hij zal deze afzonderlijke bestraffing dan niet meer kunnen toepassen omdat hij, evenzeer om redenen van de billijkheid, niet wenst dat deze afzonderlijke bestraffing de veroordeelde uiteindelijk nog ten goede zou komen wegens het wegvallen van het verhaal van de verzekeringsmaatschappij. Wij kunnen het dan zo stellen dat deze rechter tegen zijn overtuiging en zienswijze in verplicht zou zijn in concreto een milder vonnis uit te spreken dan wanneer de strafwetten in abstracto hem toch de beschikking laten over zwaardere sancties. Het arrest van 19 september 1968 van het Hof van Cassatie legt aldus aan de lagere rechters een soort dwang op welke hen verhindert het volledig gamma van hun rechterlijke macht, hen door de wetgever ter beschikking gesteld, uit te putten".

Om zijn soevereiniteit van appreciatie volkomen te herwinnen zou het dus voldoende zijn dat de strafrechter zijn beslissing uitdrukkelijk motiveert en dat zijn burgerlijke collega, in goede trouw, hieraan gevolg verleent.

Zolang de wetgeving of de type-polis niet is gewijzigd (en het ziet er niet naar uit dat dit eerlang zal gebeuren, minstens dat het in voldoende mate zal gebeuren) blijft de hierboven gewezen weg de enig mogelijke om uiteindelijk de billijkheid te laten triomferen boven een bekrompen juridisme.

W. MERCELIS
Dr. Jur.

TIJDSCHRIFTEN

Revue du Notariat Belge—jg 1974

nr 2622

Huguette Jones, Dépôt irrégulier et abus de confiance—René Deschamps, Le décret de septembre et les actes de sociétés—Législation—Revue de jurisprudence belge—La jour-

née d'étude de la basoche belge, du 16 novembre 1974—Notariat—Renseignements divers—Table alphabétique et analytique—Table chronologique—Table des études doctrinales.

Revue Generale des Assurances et des Responsabilités—jg 1974

nr 10

Amères réflexions—Publication non autorisée d'une photo—Notion de choses—Recours contre le préposé—Droit de propriété sur l'espace aérien—Voirie—Passage à niveau non gardé—Code de la route—Chômage d'un camion—Incapacité permanente de 14 %—Amélioration postérieure au jugement—Co-assurance—Notion—Secteur public—Accord homologué—Incapacité permanente de 1 %—Prothèse—Intérêts sur les indemnités—Interruption du trajet—Intérêts sur les indemnités—Incapacité permanente totale.

Recueil Jurisprudence du Droit administratif et du Conseil d'état—jg 1974

nrs 1 en 2

Rapports belges au XVIe Congrès international des sciences administratives. 22-23 juillet 1974 à Mexico—W. Lambrechts, Les aspects de la régionalisation en Belgique—R. de Falleur et A. Jaumin-Ponsar, Méthodes et institutions administratives utilisées pour prévoir les effets du changement économique et social—Jurisprudence du Conseil d'état—Jurisprudence judiciaire.

Mouvement Communal—jg 1974

nr 12

Editorial—La vie de l'Union—Un nouveau pouvoir communal—La rentrée des conseils provinciaux—De nos communes: Le cours Saint-Michel à Etterbeek—P. Graas et A. Freson, A propos de règlements-taxe provinciaux et communaux sur les dépôts de véhicules usagés—Lingadje di Biou—"Les fusions". Actualités—Pratique administrative—Législation-jurisprudence (annotées)—Ch. L. Closset, Chronique des revues de droit—Bibliographie—Chronique "Assistance publique".

Nederlands Juristenblad—jg 1975

nr 1

Prof. mr. J.M. Polak, De wetgeving van het departement van justitie—Mr. J.M. Kan, De schorsende kracht van het beroep tegen een beschikking—Mr. G.W. Sannes, Quo Vadis? (Rijtijdenbesluit)—Rechtspraak—Hof van Justitie E.G.—Bijlage.

nr 2

Mr. H. Beekman/mr. C.A.J.M. Kostman, De betekenis van een regeerakkoord (met naschrift van mr. J.J. Vis)—Prof. mr. Th. van Kan, Hoelang kan preventieve hechtenis duren?—Mr. J.Th. Smalbraak, De toverformule van B.W. 1129 en de schatting van onroerend goed—Mr. W.A.M. van der Burg, Een vergeefs beroep op 251 K.—Mr. H.M. Koning, De strafrechter en voorwaardelijke invrijheidstelling—Mr. B. van der Waerden, Het bezwaarschrift tegen de dagvaarding.—Mr. A. Korthals Altes, Paardesprongen—Mr. L.H.P. Sins, Bezuiniging op kosteloos procederen I—Mr. Th.L. van der Veen, Kosteloze rechtsbijstand in kantongerechtszaken—Mr. J.M. van der Vorm, Nogmaals: Alimentatie-indexering—Mr. P. Boels, Alimentatie-indexering.

Archiv zur Rechts- und Sozialphilosophie—jg 1974

nr 4

Jeffrie G. Murphy, Incompetence and Paternalism—Nikolas Papantoniou, Die Freiheit im heutigen Privatrecht—Eckhart K. Heinz, Zeitgemässe Änderungen der Etikette—David Gerber, Strict Criminal Liability and Justice—Joseph Shatin, The Notion of a Minimum Content of Natural Law—IVR Informationen—Rezensionen.